

Na osnovu člana 67. stav 1. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS”, br. 88/17, 27/18 – dr. zakon, 10/19 i 6/20),

Ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donosi

PRAVILNIK

o dopuni Pravilnika o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja

Član 1.

U Pravilniku o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik”, br. 5/19, 1/20, 6/20, 8/20 i 5/21), u Programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, na kraju teksta dodaje se odeljak: „OKVIR SLOBODNIH NASTAVNIH AKTIVNOSTI”, koji je odštampan uz ovaj pravilnik i čini njegov sastavni deo.”.

Član 2.

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku Republike Srbije – Prosvetnom glasniku”, a primenjuje se počev od školske 2022/2023. godine.

Broj 110-00-00181/2021-04

U Beogradu, 4. oktobra 2021. godine

Ministar,

Branko Ružić, s.r.

Okvir slobodnih nastavnih aktivnosti

OPŠTE UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE SLOBODNIH NASTAVNIH AKTIVNOSTI OD PETOG DO OSMOG RAZREDA OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Koncept i svrha slobodnih nastavnih aktivnosti

Slobodne nastavne aktivnosti (u daljem tekstu SNA), su deo plana nastave i učenja koji škola planira Školskim programom i Godišnjim planom rada. Učenici u svakom razredu, od petog do osmog, biraju jedan od tri programa SNA koji škola nudi što znači da će svaki učenik tokom drugog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja pohađati četiri različita programa. Učenici i njihovi roditelji se pre izbora upoznaju sa ponuđenim programima na času odeljenskog starešine, na roditeljskom sastanku, putem sajta škole, lifesta i dr. Odabrani programi SNA su za učenika obavezni a uspeh se izražava opisnom ocenom i ne utiče na opšti uspeh.

Iako se za neke SNA može napraviti prirodna veza sa odgovarajućim obaveznim predmetima ne treba ih posmatrati kao neku vrstu njihovog proširivanja ili produbljivanja. U njihovom ostvarivanju nastavnik se oslanja na učenička i školska i vanškolska znanja i iskustva. Programi SNA nisu namenjeni samo nekoj grupi učenika kao što su npr. učenici koji se spremaju za takmičenje ili im je potrebna dodatna podrška u učenju. Svrha SNA je da doprinesu ostvarivanju opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, razvijanju ključnih i opštih međupredmetnih kompetencija potrebnim za snalaženje u svakodnevnom životu. Osim toga, podrška su profesionalnom razvoju učenika koji na kraju osnovne škole donose važnu odluku o nastavku školovanja u kontekstu novog koncepta srednje škole u kojoj se polažu opšta i stručna matura. I na kraju, mada ne manje važno, SNA doprinose

boljem upoznavanju učenika i njihovoj saradnji, jer se ostvaruju u grupama sastavljenim od učenika iz različitih odeljenja.

Programi SNA sadrže cilj, kompetencije, ishode, teme, ključne pojmove sadržaja, uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje i ocenjivanje učenika. Pored šest programa koji su pripremljeni od strane Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i šest programa koja su pripremila stručna društva, škola može učenicima da ponudi i druge programe koje je samostalno pripremila po istom modelu, kao i programe izbornih predmeta koji su realizovani do donošenja novog plana i programa nastave i učenja (npr. *Narodna tradicija i Šah*).

Programi SNA koje je pripremio Zavod dati su u dve grupe. Prvu čine programi namenjeni učenicima 5. i 6. razreda, a drugu 7. i 8. U prvoj grupi su *Vežbanjem do zdravlja, Životne veštine i Medijska pismenost*, a u drugoj *Preduzetništvo, Moja životna sredina i Umetnost*. Stručna društva su za učenike 5. i 6. razreda pripremila *Domaćinstvo, Crtanje slikanje i vajanje, Čuvari prirode, Muzikom kroz život i Sačuvajmo našu planetu*, a za učenike 7. i 8. razreda *Filozofija sa decom*.

Način ostvarivanja programa i uloga nastavnika

Programi SNA su tako koncipirani da favorizuju aktivnost učenika, povezivanje njihovog školskog i vanškolskog iskustva, učenje putem rešavanja problema, saradnju i timski rad, kao i upotrebu savremenih tehnologija u obrazovne svrhe.

Svaki pojedinačni program SNA sadrži didaktičko-metodičko uputstvo koje, zajedno sa ovim opštim uputstvom, daje kompletну sliku o prirodi konkretnog programa i njegovom ostvarivanju.

Programi SNA realizuju se kombinovanjem različitih tehnika rada sa učenicima, kao što su: prezentacije, demonstracije, studije slučaja, simulacije, igranje uloga, debate, rad u malim grupama, rad na projektima, gledanje i analiza video priloga, kreativne radionice, rad u grupi na platformama za učenje, povezivanje sa vršnjacima iz drugih škola ili država, gostovanja stručnjaka, učenje u drugim ustanovama, posete raznim dešavanjima, uključivanje u akcije... Potencira se samostalnost učenika u aktivnom načinu učenja, a uloga nastavnika je prevashodno u tome da uvedu učenike u temu, predstave im ključne pojmove sadržaja i podstaknu ih na aktivnost koju zatim usmeravaju, prate i vrednuju. Ukoliko je potrebno može se koristiti modifikovano kratko predavanje koje drži nastavnik ili učenik.

Zbog prirode programa i činjenice da se u svakom razredu pohađaju drugačije SNA uvođenje učenika u temu je izuzetno važno. Nastavnik treba kratko da predstavi svaku temu koristeći raznovrsne materijale koje je unapred pripremio/la (filmovi, slike, priče, novinski tekstovi...), a koji imaju funkciju motivisanja učenika. Izbor podsticaja treba da odgovara ne samo temi već i uzrastu učenika. Dobar uvodni materijal se prepoznaje po tome što je kod učenika izazvao radoznanost, potrebu da o tome razgovaraju, postavljaju pitanja, istražuju, predlažu...

Koncept SNA ne bazira se na korišćenju udžbenika koji su posebno za njih pripremljeni. Naprotiv, učenici se podstiču da koriste što različitije izvore informacija i da prema njima imaju kritički odnos. Cilj je jačati učenike da se oslanjaju na sopstvene snage, da razvijaju kompetencije za rad sa podacima. Iako se очekuje da će se učenici u velikoj meri oslanjati na internet kao brz i lako dostupan izvor informacija, treba ih ohrabrvati da koriste i druge izvore kao što su knjige, stare fotografije, intervju i dr.

Praćenje, vrednovanje i ocenjivanje

U skladu sa članom 61. *Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* i *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (član 7), SNA se opisno ocenjuju (istiće se, dobar i zadovoljava), a ocena ne ulazi u opšti uspeh učenika. To podrazumeva da nastavnik kontinuirano prati aktivnosti učenika i njihov napredak u dostizanju ishoda i razvoju kompetencija.

Imajući u vidu koncept programa SNA, ishode i kompetencije koje treba ostvariti, odnosno razviti, proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća ostvaruje se na različite načine. Učenici treba unapred da budu upoznati šta će se i na koji način pratiti i vrednovati.

Nastavnici mogu da pripreme materijale koje će koristiti za procenjivanje znanja, veština, stavova, pre i nakon obrade neke tematske celine radi objektivnosti utvrđivanja učeničkog napretka. Mogu se koristiti i prezentacije učenika, produkti njihovog rada, pisanje eseja ili rezultati na tematskim kvizovima.

Tokom školske godine nastavnik pratiti i vrednuje i druge pokazatelje napretka kao što su npr. način na koji učenik učestvuje u aktivnostima, kako prikuplja podatke, kako brani svoje stavove. Posebno pouzdani pokazatelji su kvalitet postavljenih pitanja, sposobnost da se nađe veza među pojavama, navede primer, promeni mišljenje u kontaktu sa argumentima, razlikuju činjenice od interpretacije, izvede zaključak, prihvati drugačije mišljenje, primeni naučeno, predvide posledice, daju kreativna rešenja. Takođe, nastavnik prati i vrednuje kako učenici međusobno sarađuju, kako rešavaju sukobe mišljenja, kako jedni drugima pomažu, da li ispoljavaju inicijativu, kako prevazilaze teškoće, da li pokazuju kritičko mišljenje ili kriticizam, koliko su kreativni.

PROGRAMI SLOBODNIH NASTAVNIH AKTIVNOSTI KOJE JE PRIPREMIO ZAVOD ZA UNAPREĐIVANJE OBRAZOVANJA I VASPITANJA

SEDMI RAZRED

MOJA ŽIVOTNA SREDINA

Cilj učenja slobodne nastavne aktivnosti je da doprinese razvoju kompetencija potrebnih za odgovornu ulogu u društvu u pogledu očuvanja životne sredine, biodiverziteta i održivog razvoja.

Razred	ISHODI	Sedmi ili osmi
Godišnji fond časova		36 ili 34
OPŠTE MEĐUPREDMETNE KOMPETENCIJE	Po završetku programa učenik će biti u stanju da:	TEME i ključni pojmovi sadržaja
Kompetencija za celoživotno učenje	– obrazloži izbor teme/istraživanja iz oblasti održivog razvoja, cilj i plan rada koristeći veštinu javnog govora;	EKOLOŠKI OTISAK I OPSTANAK
Komunikacija	– formuliše istraživački zadatak;	Ekološki otisak. Biokapacitet.
Rad sa podacima i informacijama	– planira resurse i upravlja njima, usmeren na dostizanje realnog cilja;	Ekološki dug. Održivi razvoj
Digitalna kompetencija	– prikupi, odabere i obradi informacije relevantne za istraživanje, koristeći pouzdane izvore informacija, navodeći izvor i autora;	Ekološko pravo.
Rešavanje problema		UPRAVLJANJE OTPADOM
Saradnja	– prikaže i obrazloži rezultate istraživanja sa aspekata očuvanja životne sredine, biodiverziteta i	Vrste otpada. Upravljanje otpadom. Komunalni otpad.
Odgovorno učešće u demokratskom društvu		

Odgovoran odnos prema zdravlju, usmeno, pisano, grafički ili zdravljku odabranom umetničkom tehnikom;	Deponija.
Odgovoran odnos prema – koristi IKT za komunikaciju, prikupljanje i obradu podataka i predstavljanje rezultata istraživanja;	RECIKLAŽA, REMEDIJACIJA I PONOVNA UPOTREBA DOBARA I SIROVINA
Estetička kompetencija	
Preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu	<ul style="list-style-type: none"> – vrednuje uticaj svojih navika u potrošnji resursa i odlaganju otpada; – učestvuje u akcijama koje su usmerene ka zaštiti, obnovi i unapređenju životne sredine i održivom razvoju; – poveže značaj očuvanja životne sredine sa brigom o sopstvenom i kolektivnom zdravlju; – odgovorno se odnosi prema sebi, saradnicima, životnoj sredini i kulturnom nasleđu; – koristi jezik i stil komunikacije koji su specifični za pojedine naučne i tehničke discipline i čuva jezički identitet; – sarađuje u timu, poštujući razlike u mišljenju i interesima, dajući lični doprinos postizanju dogovora i afirmišući toleranciju i ravnopravnost u dijalogu; – kritički proceni sopstveni rad i rad saradnika u grupi.
	Sekundarne sirovine: papir, ulja u ishrani, tekstil, plastika.
	Prednosti i nedostaci ponovne upotrebe dobara i sirovina.
	3R pravila.
	OBNOVLJIVI IZVORI ENERGIJE
	Izvori energije.
	Energetska efikasnost. Obnovljivi izvori energije.
	Prednosti i nedostaci obnovljivih izvora energije.

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Svrha programa slobodne nastavne aktivnosti *Moja životna sredina* je da se učenici osposobe za multidisciplinarno izučavanje problema iz domena očuvanja životne sredine i održivog razvoja, ostvarivanje svojih ideja kroz različite projekte i dalji profesionalni razvoj.

Oslonac za ostvarivanje programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve SNA, kao i ovo koje izražava specifičnosti programa *Moja životna sredina*.

PLANIRANjE NASTAVE I UČENjA

U programu su predložene četiri teme: *Ekološki otisak i opstanak, Upravljanje otpadom, Reciklaža, remedijacija i ponovna upotreba dobara i sirovina i Obnovljivi izvori energije*.

Program je tako koncipiran da favorizuje aktivnosti učenika, povezivanje njihovog školskog i vanškolskog iskustva, učenje putem rešavanja problema, saradnju i timski rad, kao i upotrebu savremenih tehnologija u obrazovne svrhe. Preporučuje se upotreba modifikovanih predavanja (dobro struktuirano, sistematicno i kratko predstavljanje najvažnijih elemenata teme/sadržaja), zatim različitih vrsta prezentacije, demonstracije, studije slučaja, simulacije, igranje uloga, debate, rad u malim grupama, rad na projektima. Potencira se samostalnost učenika u aktivnom načinu učenja, a uloga nastavnika je prevashodno da uvedu učenike u temu, predstave ključne pojmove sadržava i podstaknu ih na aktivnost koju zatim usmeravaju, prate i vrednuju.

Za svaku temu nastavnik treba da pripremi što više različitih materijala koji imaju funkciju podsticaja, motivisanja učenika za rad na njima. Pored materijala (filmovi, slike, priče, novinski tekstovi...), to mogu biti gostovanja osoba ili poseta ustanovama. Izbor podsticaja treba da odgovara temi, uzrastu učenika i njihovim interesovanjima.

Program se ne bazira na korišćenju udžbenika i didaktičkih materijala koji su specijalizovano za njih napravljeni, već se učenici podstiču da koriste što različitije izvore informacija i da imaju prema njima kritički odnos. Cilj je osnažiti učenike da se oslanjaju na sopstvene snage, da razvijaju osećaj kompetentnosti u radu sa podacima. Iako se očekuje da će se učenici u velikoj meri oslanjati na internet kao brz i lako dostupan izvor informacija, treba ih ohrabrvati da koriste i druge izvore kao što su knjige, stare fotografije i razgovor sa ljudima.

Kako bi se što bolje ostvarila veza između sadržaja programa i realnog života poželjno je, kad god je to moguće, da se učenicima omoguće posete ustanovama i institucijama u sredini gde žive, kao i neposredni kontakt sa ljudima koji imaju interesantna životna i/ili profesionalna iskustva u vezi sa temom koja se obrađuje.

Broj časova po temama i redosled tema nisu unapred definisani. Za svaku temu i nastavne jedinice u kojima se ona obrađuje, potrebno je formulisati ishode koji su refleksija ishoda za kraj razreda i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu/problem.

OSTVARIVANjE NASTAVE I UČENjA

EKOLOŠKI OTISAK / OPSTANAK

U aktivnostima za dostizanje ishoda akcenat treba da bude na istraživanju pojmove biokapacitet i ekološki deficit na internetu i u literaturi. Učenici će steći saznanja o tome šta se podrazumeva pod ekološkim dugom i zašto se obeležava međunarodni ekološki značajan datum Dan ekološkog deficita. Na taj način uputiće se u poteškoće koje prate čovečanstvo (kako proizvoditi hranu i kako se snabdevati energijom). Dalje učenje može da se nastavi kroz društvenu igru, u grupama, tako da tablu za igru i pravila osmišljavaju sami. Tablu mogu da prave koristeći jedno od „R-pravila“ (npr. ponovna upotreba odbačenih materijala), kao što se može videti u kratkom filmu: <https://www.dailymotion.com/video/x2z91xz>. Igra treba da bude u vezi sa temom (pobednik je onaj koji ne prekorači ekološki dug; igra može da ima i kartice sa pitanjima u vezi sa ekološkim otiskom; više figurica na tabli može da dovede do poteškoća za igrača, kako bi se prikazao problem prenaseljenosti itd.), a cilj je da učenici savladaju osnovne pojmove o ekološkom deficitu i da shvate probleme koji nastaju usled ekološkog duga.

Dodatne informacije se mogu dobiti na:

Deo dokumenta je u pripremi i može se videti po objavljinju celog dokumenta u Pravnoj bazi.

Celom dokumentu se iz Registra može pristupiti preko taba "otvori relacije" ili "otvori prečišćen tekst".

Potrebno je najpre obraditi pojam ekološkog otiska i njegovu svrhu (koje informacije i uvide pruža pojedincu, porodici i društvu). Potom učenici računaju ekološki otisak na onlajn namenskom kalkulatoru: <https://www.footprintcalculator.org/>. U parovima prave tabele u koje će unositi podatke za sopstveni ekološki otisak, ali i ekološki otisak zamišljenih ličnosti, koje će razvrstavati po unapred osmišljenim kriterijumima. Veoma je značajno da kriterijum osmisle, odnosno odaberu samostalno, tj. u dogovoru sa svojim parom. Na primer, ako je kriterijum prevoz do posla, mogu upoređivati ekološke otiske osoba koje koriste sopstveni automobil, gradski prevoz ili bicikl, ili, ukoliko je kriterijum ishrana, da upoređuju osobe sa zdravim navikama u ishrani, sa osobama koje se hrane u restoranima brze hrane, vegetarijancima itd. Podatke do kojih su došli predstavljaju odeljenju tabelarno i uz pomoć grafika i svi zajedno izvode zaključke, ali i predloge kako da se smanji ekološki otisak.

Dodatne informacije se mogu dobiti na:

Deo dokumenta je u pripremi i može se videti po objavljinjanju celog dokumenta u Pravnoj bazi.

Celom dokumentu se iz Registra može pristupiti preko tabe "otvori relacije" ili "otvori prečišćen tekst".

UPRAVLJANJE OTPADOM

Učenici se bave temom rešavanja problema otpada (deponije, meliorizacija zemljišta, spaljivanje otpada i reciklaža). Sve grupe dobijaju potreban materijal, istražuju literaturu i pretražuju internet. Za ostvarivanje ishoda u realizaciji ove teme potrebno je obraditi klasifikaciju otpada prema: vrsti materijala od kojeg je napravljen (lim, plastika, staklo, organski...), prema izvorima nastajanja (kućni, industrijski, medicinski...) ili prema kriterijumu koji učenici sami odrede, prethodno informišući se o tome kakve vrste otpada mogu biti. Svoje rezultate predstavljaju tabelarno. Takođe, potrebno je da istraživanjem saznaju šta se podrazumeva pod pojmom „upravljanje otpadom” i da predstave neka rešenja kako se otpadom upravlja u drugim državama.

Učenici će stečena znanja o upravljanju otpadom (posebnu pažnju обратити на komunalni otpad), najpre primeniti u svom domaćinstvu uz podršku članova svoje porodice, a kasnije realizovati u školskom prostoru. Svoja iskustva učenici će podeliti sa mlađim učenicima škole, porodicom i lokalnom zajednicom, tako što će napraviti pano sa ilustrovanim situacijama (ili fotografijama koje su sami napravili) kako se pravilno postupa sa otpadom.

U okviru ove teme učenici mogu da istraže koje institucije u lokalnoj zajednici su nadležne za rešavanja problema otpada, da ostvare saradnju sa tim institucijama, tako što će napraviti intervjuje sa predstavnicima tih institucija i na taj način napraviti podkaste na Jutjubu ili članke za školski časopis.

U okviru ove teme zadatak učenika je da u svojoj školi promovišu značaj klasifikovanja otpada (organski, papir, plastika) i osmisle kampanju promovisanja pravilnog postupanja sa otpadom u svojoj školi. To mogu uraditi tako što će u grupama osmisiliti naziv kampanje, logo i parolu i to propratiti likovnim prezentacijama, video klipovima, prezentacijama, stripom. Nadalje će opisivati cilj i realizaciju svoje kampanje. Zajedno sa drugim grupama analiziraju koliko je njihova kampanja realna i koliko može biti uspešna. Diskutuju o mogućim poteškoćama da se kampanja sproveđe, kao i o mogućim pozitivnim efektima koje ona može da proizvede. U razgovoru sa svojim drugarima korigovaće slabe strane svoje kampanje, te pronalaziti nove načine kako da ona bude što uspešnija, odnosno masovnija.

RECIKLAŽA, REMEDIJACIJA I PONOVNA UPOTREBA DOBARA I SIROVINA

Za ostvarivanje ishoda i u realizaciji ove teme potrebno je predstaviti sve mogućnosti smanjenja otpada (tzv. R-pravila na engleskom govornom području). Učenici se dele u grupe i svaka ima

drugačiji zadatak: jedna da reciklira, druga da vrši remedijaciju, a treća da osmisli ideju kako da ponovo upotrebi otpad za neku drugu svrhu (praktičan rad je poželjan). Sve grupe dobijaju isti materijal (papir, plastiku, organski otpad itd.), odnosno isti otpad, ali će pretraživanjem interneta i literature nalaziti načine kako da ga tretiraju u skladu sa aktivnostima svoje grupe. Kroz rad, odgovoriće na brojna pitanja: Na koji način možemo dobiti papir? Kako na životnu sredinu utiče bacanje štampanog papira na deponiju? Kako nastaju ulja koja se koriste u ishrani? Kako upotreba istog jestivog ulja više puta u pripremanju hrane utiče na zdravlje ljudi? Da li se upotrebljeno ulje u domaćinstvu i restoranu može još jednom koristiti i u koje svrhe? Kako dobijamo tekstil? Kako na životnu sredinu utiče proizvodnja pamuka? Šta su banke odeće? Kako reciklaža tekstila utiče na životnu sredinu? Kako nastaje plastika? Kako proizvodnja plastike utiče na životnu sredinu? Zašto je plastične kese menjamo biorazgradivim? Gde možemo upotrebiti recikliranu plastiku? Šta je remedijacija? Koji su dobri primeri prakse remedijacije? Koje su prednosti a koji su nedostaci ponovne upotrebe dobara i sirovina?

Učenici u grupama mogu da naprave pano, strip ili film

(<https://www.youtube.com/watch?v=BXHPNgww5Q8>) o „životu jedne konzerve“. Šta se dešava ako konzerva završi na deponiji ili vodotoku ili u reciklažnom centru. Da bi uradili ovaj rad potrebno je da istražuju šta se dešava sa odbačenim konzervama, ali i da razumeju zašto je neophodno recikliranje konzervi i drugih materijala. Takođe, mogu da prave panoe na teme: koliko dugo određeni plastični proizvodi ostaju u prirodi (<https://www.wwf.org.au/Images/UserUploadedImages/408/img-lifecycle-of-plastics-infographic-1000px.jpg>) ili da upoređuju koliko se vode i energije utroši na izradu novog papira i na njegovu reciklažu.

OBNOVLJIVI IZVORI ENERGIJE

Za dostizanje ishoda treba iskoristiti već stečena znanja učenika o obnovljivim i neobnovljivim izvorima energije, ali i znanja iz geografije i veštine stečene na tehici i tehnologiji za radioničarski rad o izvorima energije. Učenici u grupama rade na nemim kartama označavaju mesta u Srbiji i drugim državama u kojima se koriste obnovljivi izvori energije (za označavanje se mogu koristiti i 3D modeli; ručno izrađene vretenjače i solarni paneli, na primer). Svaka grupa dobija zadatak da radi na drugoj državi i potom prezentuju svoje radove i upoređuju koliko koja država koristi obnovljive, a koliko neobnovljive izvore energije.

Učenici mogu da učestvuju u debati na temu koliko su obnovljivi izvori energije dobri i loši po životnu sredinu. Kako bi što uspešnije učestvovali u diskusiji, treba prethodno da se pripreme i da na internetu i literaturi pronađu o kakvom se izvoru energije radi, koje su njegove dobre i loše strane i u kojoj meri je razvijena tehnologija koja takve izvore koristi. Pravila kojih treba da se pridržavaju u debati je da koristite argumente, a ne mišljenje, da budu parlamentarni i saslušaju argument protivnika na koji onda mogu da daju kontraargument.

Treba obraditi pojам energetske efikasnosti i zašto je ona značajna, a može se radioničarski uraditi zajedno sa načinima štednje energije tako da đaci crtežima ili fotografijama svoje okoline upoređivati održivu i neodrživu potrošnju energije. Na jednom onlajn zidu će biti primeri održivog korišćenja (štedljiva sijalica, isključen TV dok radi kompjuter itd.), a na drugom kontraprimeri (obične sijalice, uključeni razni aparati istovremeno).

Takođe, đaci mogu praviti promotivne postere za aktivnost koju organizuje WWF „Sat za našu planetu“ (https://www.wwfadria.org/sr/ukluci_se/sat_za_nasu_planetu/), kao i da osmišljavaju aktivnosti (stare dečje igre koje su se igrale pre pojave interneta, sviranje gitare i sl) koje se tad mogu upriličiti.

Đaci u grupama istražuju energetski efikasne građevine u svetu, daju svoje ideje i u korelaciji sa predmetom „tehnika i tehnologija“ prave makete takvih građevina. Makete mogu biti i dinamične, poput fontane koja nikad ne presušuje:

https://www.youtube.com/watch?v=K49QOM_B8dA

PRAĆENjE I VREDNOVANjE NASTAVE I UČENjA

Imajući u vidu koncept programa, ishode i kompetencije koje treba razviti, proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća ne može se zasnovati na klasičnim individualnim usmenim i pisanim proverama. Umesto toga, nastavnik treba kontinuirano da prati napredak učenika, koji se ogleda u načinu na koji učenici učestvuju u aktivnostima, kako prikupljaju podatke, kako brane svoje stavove, kako argumentuju, evaluiraju, dokumentuju itd.

Posebno pouzdani pokazatelji su kvalitet postavljenih pitanja, sposobnost da se nađe veza među pojavama, navede primer, promeni mišljenje u kontaktu sa argumentima, razlikuju činjenice od interpretacija, izvede zaključak, prihvati drugačije mišljenje, primeni naučeno, predvide posledice, daju kreativna rešenja. Takođe, nastavnik prati i vrednuje kako učenici međusobno sarađuju, kako rešavaju sukobe mišljenja, kako jedni drugima pomažu, da li ispoljavaju inicijativu, kako prevazilaze teškoće, da li pokazuju kritičko mišljenje ili kriticizam, koliko su kreativni. Za neke sadržaje prikladni su i drugi načini provere napredovanja kao što su npr. kvizovi ili ulazni i izlazni testovi kako bi se utvrdili efekti rada na nivou znanja, veština, stavova. Vrednovanje učeničkih postignuća vrši se u skladu sa *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*. Učenici svakako treba unapred da budu upoznati šta će se i na koji način pratiti i vrednovati. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje.

UMETNOST

Cilj učenja slobodne nastavne aktivnosti *Umetnost* je da učenik razvija veštine komunikacije i saradnje, kritičko i stvaralačko mišljenje, osetljivost za estetiku, radoznalost, motivaciju za istraživanje i izražavanje u različitim medijima kao i odgovoran odnos prema očuvanju umetničkog nasleđa i kulture svoga i drugih naroda.

Razred	Sedmi ili osmi
Godišnji fond časova	36 ili 34
OPŠTE MEĐUPREDMETNE KOMPETENCIJE	ISHODI
Kompetencija za celoživotno učenje	Na kraju programa učenik će biti u stanju da <ul style="list-style-type: none"> – obrazloži značaj tradicionalne vizuelne umetnosti za identitet naroda i pojedinca;
Estetička kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> – poveže karakterističan artefakt sa kontinentom i kulturom kojoj pripada;
Rešavanje problema	<ul style="list-style-type: none"> – oblikuje likovne radove sa prepoznatljivim elementima odabrane kulture;
Komunikacija	<ul style="list-style-type: none"> – opiše odabrani produkt vizuelnih umetnosti i proces njegove izrade;
Saradnja	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje odabran produkt vizuelnih umetnosti i proces njegove izrade;
Rad sa podacima i informacijama	<ul style="list-style-type: none"> – poređi osnovne odlike tradicionalne vizuelne umetnosti dva ili više naroda;
Digitalna kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> – poređi osnovne odlike tradicionalne vizuelne umetnosti dva ili više naroda;
TEME i ključni pojmovi sadržaja	
TRADICIONALNA VIZUELNA UMETNOST	
ŠIROM SVETA	
Vizuelna umetnost naroda Australije i Novog Zelanda (slikarstvo australijskih Aboridžina, tradicionalna tetovaža Maora)	
Umetnost američkih naroda (totemi, keramika, čilimi, korpe)	
Kultura drevne Indije, Kine i Japana (gradovi, hramovi, odeća, pismo)	
Umetnost naroda Afrike (maske i štitovi)	

	<ul style="list-style-type: none"> – objasni značaj i ulogu kulturnog nasleđa; 	Slovenska tradicija (mitologija, simbolika i ornamentika)
	<ul style="list-style-type: none"> – objasni glavne karakteristike tradicionalne muzike na prostoru Balkana i Srbije i njihov međusobni uticaj; – prikazuje elemente prožimanja tradicionalne muzike različitih naroda na prostoru Balkana na muzičkim primerima; 	
	<ul style="list-style-type: none"> – prezentuje tradicionalnu muziku karakterističnu za različite krajeve Balkana i Srbije; – prikazuje načine očuvanja muzičkog kulturnog nasleđa; 	TRADICIONALNA MUZIČKA UMETNOST BALKANA I SRBIJE
Odgovorno učešće u demokratskom društву	<ul style="list-style-type: none"> – objasni kako savremene tehnologije utiču na razvoj muzike; 	Kulturno nasleđe (značaj i uloga)
Preduzimljivost i orientacija ka preduzetništvu	<ul style="list-style-type: none"> – prezentuje načine promocije muzičkih dela i događaja; – prikazuje primenu muzike u drugim umetnostima; 	Tradicionalna muzička umetnost Balkana (osnovne karakteristike u odnosu na entitet i međusobni uticaji, sličnosti i razlike)
Odgovoran odnos prema zdravlju	<ul style="list-style-type: none"> – istraži i objasni šta je muzička kritika i koja je njena uloga; 	Tradicionalna muzika Srbije (pevanje, sviranje, običaji, obredi, nošnja, kola...)
Odgovoran odnos prema okolini	<ul style="list-style-type: none"> – argumentovano iskaže utisak o slušanim delima. – komunicira učtivo, jasno i argumentovano uz uvažavanje različitih mišljenja, ideja i estetskih doživljaja; 	Načini očuvanja kulturnog nasleđa
	<ul style="list-style-type: none"> – pronalazi, samostalno i u saradnji sa drugima, relevantne podatke i informacije koristeći savremenu tehnologiju; – učestvuje aktivno, prema sopstvenim sposobnostima i 	MODERNO DOBA I MUZIKA
		Savremene tehnologije i muzika.
		Marketing u muzici. Primjenjena muzička umetnost.
		Muzička kritika i intervju.

interesovanjima, u istraživačkom i radioničkom radu.

UPUTSTVO ZA METODIČKO-DIDAKTIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program slobodne nastavne aktivnosti *Umetnost* integriše sadržaje iz kulture, različitih umetnosti i više umetničkih disciplina. On omogućava učenicima: da upoznaju kulturu i umetnost naroda svih kontinenata, njihove sličnosti, razlike i međusobne uticaje; da otkriju kako se prožimaju različite vrste umetnosti; da uče kako da koriste raznovrsne, relevantne i pouzdane podatke i informacije za istraživački i stvaralački rad; da efikasno sarađuju i komuniciraju; da razvijaju kritičko mišljenje, konstruktivno razmenjuju mišljenja i formiraju pozitivne vrednosne sudove sa ciljem očuvanja kulture i identiteta, razvijanja samopouzdanja i samopoštovanja, poštovanja i zaštite ljudskih prava; da razvijaju radoznalost, motivaciju, kao i afinitet prema kulturi i umetnosti; da se izražavaju u odabranim umetničkim disciplinama i medijima.

Oslonac za ostvarivanje programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve SNA, kao i ovo koje izražava specifičnosti programa *Umetnost*.

PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Predviđeno je da se prva tema realizuje tokom prvog polugodišta, a druga i treća u drugom polugodištu.

Program je tako koncipiran da favorizuje aktivnosti učenika, povezivanje njihovog školskog i vanškolskog iskustva, učenje putem rešavanja problema, saradnju i timski rad, kao i upotrebu savremenih tehnologija u obrazovne svrhe. Potencira se samostalnost učenika u aktivnom načinu učenja, a uloga nastavnika je prevashodno da uvedu učenike u temu, predstave ključne pojmove sadržaja i podstaknu ih na aktivnost koju zatim usmeravaju, prate i vrednuju.

Aktivnosti koje su pogodne za realizaciju programa *Umetnost* su: kreativne radionice; prezentacije; analiza inserata filmova, audio-vizuelnih priloga, audio i vizuelnih sadržaja; rad na istraživačkim i projektnim zadacima; pravljenje dosjeda, digitalne zbirke i sl.; studije slučaja; igranje uloga; diskusije; rad u grupi na platformama za učenje; povezivanje sa vršnjacima iz drugih škola ili država; gostovanja stručnjaka; učenje u drugim ustanovama; posete raznim kulturno-umetničkim dešavanjima; oblikovanje i organizovanje promocija i kampanja; uključivanje u akcije u lokalnoj zajednici...

U skladu sa specifičnostima programa i prostorno-tehničkim kapacitetima, učenici se mogu izražavati kroz različite medije: sliku (skice, crteži, slike, plakati, knjiga umetnika, murali...); skulpturu; fotografiju; video; animaciju; akciju (performans, hepening, fleš mob, igrovne aktivnosti); dizajn (scenografija, kostimografija...); muziku (instrumentalna, vokalna, vokalno-instrumentalna i scenska); scenski izraz (gluma, koreografija, ples); muzičku kritiku...

Program se ne bazira na korišćenju udžbenika i didaktičkih materijala koji su specijalizovano za njih napravljeni, već se učenici podstiču da koriste što različitije izvore informacija i da imaju prema njima kritički odnos. Cilj je osnažiti učenike da se oslanjaju na sopstvene snage u procesu pronalaženja relevantnih informacija.

Za svaku temu nastavnik treba da pripremi što više različitih materijala koji imaju funkciju podsticaja, motivisanja učenika za rad na njima. Kako bi se što bolje ostvarila veza između sadržaja programa i realnog života poželjno je, kad god je to moguće, da se učenicima omoguće posete ustanovama i institucijama u sredini gde žive, kao i neposredni kontakt sa ljudima koji imaju interesantna životna i/ili profesionalna iskustva u vezi sa temom koja se obrađuje

OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

TRADICIONALNA VIZUELNA UMETNOST ŠIROM SVETA

Osnovna ideja teme je da se učenici upoznaju sa odabranom baštinom naroda svih kontinenata iz oblasti vizuelnih umetnosti i kulture, pri čemu je predviđeno da to budu sadržaji koji nisu obuhvaćeni programom predmeta Likovna kultura. Radi postizanja dinamike nastave i podsticanja radoznalosti i stvaralačkog mišljenja preporuka je da se svaki kontinent predstavi drugim umetničkim disciplinama i da se planiraju drugačije aktivnosti učenika, gde je to moguće.

Predlog je da nakon uvodnog časa učenici upoznaju vizuelnu umetnost Australije i Novog Zelanda kroz individualni istraživački rad (u školi i kod kuće). Učenici mogu da pripreme kratke digitalne prezentacije ili video priloge. Potrebno je da nastavnik postavi jasne kriterijume prema kojima će proceniti kvalitet prezentacije i da odredi broj slajdova, odnosno trajanje video priloga (do 3 minuta) vodeći računa o tome da svi učenici treba da vide sve radove i da iznesu svoja zapažanja i utiske. Tokom uvodnog časa je potrebno objasniti da je vizuelna umetnost važna za identitet naroda i pojedinca i zašto je identitet važan. Potrebno je nešto reći o tehnikama i motivima, kao i o tome kakvu funkciju je slikarstvo naroda Australije i Novog Zelanda imalo nekada, a kakvu ima danas. Prilozi za prikazivanje mogu da sadrže i kraće priloge o muzici (na primer, didžeridu tehnike oponašanja zvuka iz prirode) i plesu (tradicionalni ples *haka*) kako bi učenici dobili jasniju sliku o umetnosti ovih naroda.

Moguće istraživačke teme za učenike su: povezanost priča i slika u kulturi australijskih naroda; simboli u slikarstvu australijskih naroda; tehnika slikanja tačkama (dot-painting); slike na kori eukaliptusa (bark-painting); slike na stenama u regionu Kimberli; najpoznatija dela jednog savremenog australijskog slikara inspirisanog tradicijom – Kliford Posum (Clifford Possum Tjapaltjarri) ili Kvini Mekensi (Queenie McKenzie); značenje tradicionalne tetovaže ta moko (*tā moko*); stare fotografije stanovništva Novog Zelanda; stilovi tradicionalnih ogrtača i njihov uticaj na savremenu modu; jedan poznati novozelandski umetnik – Džordž Nuku (George Nuku) ili Čarls Fridrik Goldi (Charles Frederick Goldie)...

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Australian Aboriginal peoples - Leadership and social control | Britannica
- <https://www.artfactory.com/aboriginal-art/aboriginal-art.html>
- The Wandjina - YouTube
- Mysterious Kimberley Rock Art - YouTube
- Culture of New Zealand - history, people, women, beliefs, food, customs, family, social, marriage (everyculture.com)
- T HYPERLINK “<https://www.tepapa.govt.nz/discover-collections/read-watch-play/maori/tamoko-maori-tattoos-history-practice-and-meanings>”āmoko | Māori tattoos: history, practice, and meanings | Te Papa
- Traditional Maori costume Archives - World4
- Contemporary M HYPERLINK “<https://nzhistory.govt.nz/culture/nz-painting-history/contemporary-maori-art>”āori art - History of New Zealand painting | NZHistory, New Zealand history online
- Aboriginal Dreamtime Stories - Japingka Aboriginal Art Gallery
- Dreamtime Aboriginal Art Library of Knowledge (aboriginal-art-australia.com)
- Aboriginal Australian Bark Paintings | Museum of Natural and Cultural History (uoregon.edu)
- The Bradshaw Paintings - Australian Rock Art Archive (bradshawfoundation.com)

- The meaning behind M HYPERLINK “<https://www.fq.co.nz/maori-cloaks-traditional-meaning/>”āori cloaks | Fashion Quarterly (fq.co.nz)

Umetnost američkih naroda učenici mogu da upoznaju kroz kreativnu radionicu gde mogu, prema interesovanjima, da modeluju toteme ili posude od mekog materijala, da crtaju dizajn upotrebnih predmeta sa motivima karakterističnim za odabranu pleme, kao i da ih oblikuju odabranom tradicionalnom tehnikom. Preporuka je da učenici porede ornamente različitih plemena tražeći sličnosti i razlike, kao i da izlože fotografiju svog rada zajedno sa primerom koji im je poslužio kao podsticaj za stvaranje.

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Traditional Native American Tribal Art (indians.org)
- Native American art - The function of art | Britannica
- Native American religions - Forms of religious authority | Britannica
- Native American Art: Sandpainting, Baskets, Pottery and Painting (nativeamerican-art.com)
- Home | Museum of Pre-Columbian Art of Cusco of Peru (mapcusco.pe)
- The Collection
- Aztec Designs (aztecsandtenochtitlan.com)
- USA Native American Navajo Weaving HYPERLINK “<https://textiledesigntechniques.as.ua.edu/usa-native-american-navajo-weaving/>” –
- Peruvian Textiles History | Study.com
- The Paracas Textile (article) | Khan Academy
- El Paso Museum of Art - Expressions in Clay: Pre-Columbian Pottery Types from the Southwest - YouTube
- Native American Pottery: How to Identify and Price Cochiti and Tesuque Pueblo Pottery (Part 1) - YouTube

Kultura drevne Indije, Kine i Japana može se istraživati kroz komparativnu analizu. Učenici mogu da se podele u manje grupe koje će pripremiti kraće prezentacije o sličnostima i razlikama između: običaja; najstarijih gradova; arhitekture hramova; tradicionalne odeće ili pisma. Učenici koje ove kulture posebno zanimaju mogu da urade dodatna istraživanja (da istraže elemente odeće samuraja; da istraže tradicionalna pozorišta; da napišu zadatu reč na sva tri jezika...), kao i da urade likovni rad na osnovu sadržaja koji ih najviše motiviše.

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Indian HYPERLINK “<https://www.holidify.com/pages/indian-traditions-and-culture-1331.html>”
- Chinese Culture, Customs and Traditions in China (chinahighlights.com)
- 138 Types of Japanese Culture - Japan Talk (japan-talk.com)
- Cities of the Indus Valley Civilization | World Civilization (lumenlearning.com)

- Top 10 Staggering Ancient Towns in China | Places HYPERLINK “<https://www.pandotrip.com/top-10-staggering-ancient-towns-in-china-28519/>”
- The Top 7 Historic Cities in China: China's 7 Ancient Capitals (chinahighlights.com)
- India's Oldest Surviving Temples (livehistoryindia.com)
- 10 Most Amazing Temples in China (with Map HYPERLINK “<https://www.touropia.com/temples-in-china/>”)
- INDIAN 29 States traditional Dressing Style Officially - YouTube
- Traditional Japanese Clothing - WorldAtlas
- Samurai Armor: Evolution and Overview - YouTube
- Getting to Know the Chinese Traditional Clothing - Hanfu - YouTube
- Traditional Chinese Clothing - Han Couture - YouTube
- Learn Marathi / Devanagari Calligraphy in Marathi | Beginners Calligraphy HYPERLINK “<https://www.youtube.com/watch?v=jXDI6r-UnFw>”
- Appreciating Chinese Calligraphy - YouTube
- How to start? | Chinese Calligraphy Tutorial - YouTube
- Beautiful traditional Japanese Calligraphy KANA SHODO | Satisfying handwriting - YouTube

Predlog je da učenici upoznaju umetnost afričkih naroda kroz obilazak Muzeja afričke umetnosti u Beogradu i/ili razgledanje digitalnih zbirki, gostovanje stručnjaka ili onlajn sastanak sa stručnjacima... Učenici mogu da razgovaraju sa stručnjacima o prilikama u kojima su se maske koristile, kako su maske uticale na savremenu zapadnu umetnost, u kojim muzejima se čuvaju..., kao i da naprave masku ili štit tehnikom papir maše ili kombinovanom tehnikom.

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:
<https://www.artfactory.com/africanmasks/index.htm> (dodatao)

- <http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/> HYPERLINK “<http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks>”5 HYPERLINK “<http://thegypsetters.net/dot-dot-dot/5-fun-facts-african-masks>”-fun-facts-african-masks
- https://www.blendspace.com/lessons/tAffwmFdAlwl_Q/c-african-masks
- African Masks Examined: History, Type, Role, Meaning HYPERLINK “<https://afrikanza.com/blogs/culture-history/african-masks>”
- stories behind african masks - YouTube
- Sadigh Gallery African Masks - YouTube
- African Shields (hamillgallery.com)
- National Museums of Kenya HYPERLINK “<https://www.museums.or.ke/>” – HYPERLINK “<https://www.museums.or.ke/>”

Predlog je da učenici u školi zajedno pogledaju film/video priloge o Slovenima, a zatim razmene utiske i diskutuju. Kako je slovenska mitologija i tradicija popularna tema stripova, učenici mogu da osmisle i nacrtaju junaka stripa ili video igre. Moguća aktivnost je i oblikovanje nakita ili drugog upotrebnog predmeta ukrašenog slovenskim ornamentima.

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Stari Sloveni - Istorija i tradicija [ceo film] - YouTube
- Mitska bića (Slovenska mitologija) - Mitska bica (Slovenska mitologija) - YouTube
- Mitologija Ju HYPERLINK “<https://www.youtube.com/watch?v=MdbO7YVoV7o>”žnih Slovena - YouTube
- Čudotvorni mač - YouTube
- Ruslan and Ludmila HYPERLINK “<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>”Ruslan i Ljodmila (HYPERLINK “<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>”1972 HYPERLINK “<https://www.youtube.com/watch?v=j6YB59ETDqk>”) Aleksandr Ptushko - YouTube
- Slavic Symbols - Visual Library of Slavic Symbols (symbolikon.com)
- Slavjanskie uzory i ornamenty. Špargalka s əskizami - YouTube
- www.starisloveni.com :: Stari Sloveni, Staroslovenska mitologija, religija i istorija

TRADICIONALNA MUZIČKA UMETNOST BALKANA I SRBIJE

Osnovna ideja teme je da se učenici upoznaju i osnaže za pozitivan i odgovoran odnos prema istorijskom nasleđu u domenu tradicionalne muzike Balkana i Srbije sa akcentom na međusoban uticaj, trajanje i očuvanje.

Nastavnik planira kako će se učenje odvijati u skladu sa interesovanjima učenika i mogućnostima škole (opremljenost savremenim tehničkim uređajima, dostupnost etnoloških filmova...) i lokalne zajednice.

U procesu realizacije programskih sadržaja nastavnik treba da uvede učenike u temu kroz kratki teorijski prikaz ili audio-video zapis, a zatim da ih kroz konkretnе zadatke usmeri na istraživanje koje može da se odnosi na različite aspekte izučavanja predmeta muzičkog nasleđa u odnosu na vremenski okvir nastanka, prostorni okvir nastanka, nosioce, primaocu, kontekst nastanka, kontekst sadašnjeg delovanja i sl.

U cilju upoznavanja materijalnih izvora kao građe za istraživanje elemenata narodne kulture učenje može da se odvija i kroz posete pojedinim institucijama, na prvom mestu etnografskim zbirkama i muzejskim postavkama ili posete npr. kustosa školi. U okviru narodne umetnosti, učenike bi trebalo uputiti na značaj starih umetničkih zanata i njihov opstanak, a kao krajnji produkt tog rada bilo bi organizovanje izložbe učeničkih radova.

U cilju upoznavanja i očuvanja muzičke tradicije na prostoru Balkana i Srbije učenici proučavaju muziku, ples, nošnju, običaje, obrede, način života, iz različitih geografskih lokaliteta. Istraživanje može da se odnosi na: prožimanje elemenata tradicionalnih kultura različitih naroda na prostoru Balkana i Srbije i migracije kao činilac prožimanja; razvoj tradicionalne muzike u domenu pevanja (tehnika pevanja, tekstovi pesama, pratnja...) ili sviranja (vrste instrumenata, rasprostranjenost u odnosu na geografski centar, karakteristike...); prenošenje muzičkih zapisa iz jedne sredine u drugu (isti tekst, različita melodija i obrnuto); rekonstrukciju i demonstriranje narodnih običaja iz različitih krajeva zemlje i u sklopu njih muzike, narodne nošnje, kola... U tom smislu ukoliko uslovi lokalne sredine to dozvoljavaju, deo programa se može realizovati u saradnji sa folklornim društvima ili

pevačkim grupama koje izvode narodne igre (kola) i tradicionalnu muziku. U sklopu istraživanja tradicionalne i narodne pesme učenici mogu ići i tragom aktuelnih etno grupa (Moba, Bistrik, Trag, Belo platno...) kako bi upoznali naše vokalno tradicionalno nasleđe koje je podeljeno na starije i novo pevanje, tj. na pevanje *na glas* (stariji način pevanja u sekundama) i pevanje *na bas* (novije).

Pored obrednih, učenici mogu da izučavaju pesme koje su nastale u vezi sa praznicima koji se obeležavaju u lokalnoj sredini (Vaskršnje, Božićne, Lazaričke i druge pesme) i rekonstruišu iste.

Rezultati istraživanja u ovoj oblasti mogu biti polazište za primenu vršnjačke edukacije kroz umrežavanje učenika i nastavnika iz različitih delova Srbije putem internet platformi. Učenici stečena znanja iz oblasti tradicionalne muzičke umetnosti takođe mogu prezentovati učenicima prvog ciklusa osnovnog obrazovanja, preuzimajući ulogu vršnjaka mentora pri rekonstrukciji/demonstraciji narodnih običaja.

Rad u grupama i radionicama je koristan u kombinaciji sa ostalim načinima rada, pogotovo kada postoji izazov značajnijeg (npr. emotivnog) eksponiranja učenika, kao vid premošćavanja stidljivosti. Ponuđeni predlozi literature i sajtova, nisu obavezujući.

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Borivoje Drobniaković, *Etnologija naroda Jugoslavije*, Naučna knjiga, Beograd, 1960, 9–89.
- Dimitrije Golemović, *Svaka ptica svojim glasom peva*, Balkan Culture Heritage, Beograd, 2019.
- Ljiljana Gavrilović, *Balkanski kostimi Nikole Arsenovića*, Posebna izdanja, knj. 52, Etnografski institut SANU, Beograd, 2004, 5–35.
- Tihomir R. Đorđević, *Naš narodni život*, Tom 1, Prosveta, Beograd, 1984, 9–37.
- Petar Vlahović, *Srbija: zemlja, narod, život, običaji*, Etnografski muzej i Vukova zadužbina, Beograd, 1999, 55–94.
- Roman Jakobson i Petar Bogatirjov, „Folklor kao naročit oblik stvaralaštva“, Petar Vlahović, „Etnička struktura i migracije stanovništva (u Srbiji)“, *Glasnik Etnografskog muzeja*, knj. 44, Beograd, 1980, 21–39.
- Dragoslav Dević (1960) „Sakupljači naših narodnih pesama“. *Glasnik Etnografskog muzeja* 22–23: 99–122
- Zečević, *Srpske narodne igre*, „Vuk Karadžić“, Etnografski muzej, Beograd, 1983.
- Andrijana Gojković, Narodni muzički instrumenti, „Vuk Karadžić“, Beograd, 1989.
- Jasna Bjeladinović, „Seoske nošnje i njihova tipološka klasifikacija“, *Glasnik Etnografskog muzeja*, knj. 44, Etnografski muzej, Beograd, 1980, 75–97.
- Nikola F. Pavković, „Selo kao obredno-religijska zajednica“, *Etnološke sveske I*, Beograd, 1978, 51–65.
- Mladen Marković (1994) „Etnomuzikologija u Srbiji“. *Novi zvuk* 3: 19–29.
- Film „Ruse kose curo imaš“ kao pokazatelj simbioze umetnosti čitavog Balkana
<https://www.youtube.com/watch?v=NGCURBH>

MODERNO DOBA I MUZIKA

U okviru ove teme učenici mogu da istražuju razvoj modernih tehnologija u službi široke zastupljenosti primenjene muzike u medijima, odnosno multimedijalnim umetnostima. Učenici upoznaju scensku muziku, muziku na filmu, pozorištu, radiju, televiziji i internetu kroz prikazivanje video materijala koji će podstići istraživačke zadatke, prezentacije, debate, intervjuje, kritike... Preporuka je da fokus rada bude na primjenjenoj muzici na području Srbije i to istraživanjem muzike za filmove/serije srpskih kompozitora Zorana Simjanovića, Vojislava Vokija Kostića, Vojkana Borisavljevića, Gorana Bregovića...

U okviru teme učenici mogu da rade na pripremi izvođenje određene muzičke numere iz filma, mjuzikla, pozorišta..., otkrivajući povezanost muzike i drugih umetnosti.

Marketing u muzici se može istraživati na više načina. Jedan aspekt može biti odgovor na pitanje kako određeno delo ili muzički događaj promovisati (kako je to nekada izgledalo, a kako danas...), a drugi aspekt je na koji način izbor muzike i sama muzika utiče na marketing nekog drugog umetničkog (ili druge vrste) proizvoda. U cilju razumevanja značaja muzike u reklamama, a u svrhu marketinga (promocije škole, događaja, humanitarnih akcija, lokalne zajednice...), učenici istražuju odabrane reklame, analizom odabralih donose sud o ulozi muzike i definišu korake u procesu izrade. Radi unapredavanja marketinga škole učenici pripremaju materijal za izradu spota za himnu škola/džingla za različita dešavanja...), koristeći IKT.

Posle uvoda nastavnika u muzičku kritiku kao vida umetničke kritike učenike treba kroz razgovor navesti da sami ili istraživanjem dođu do podataka koji će im dati odgovore na različita pitanja kao što su: šta je to što muzičku kritiku odvaja od izveštavanja, šta može biti predmet umetničke kritike, ko može biti muzički kritičar i koji su objektivni za razliku od subjektivnih aspekata muzičke kritike; koji je značaj muzičke kritike za izvođača, publiku, muzikologe... Ova tema treba da rezultira muzičkom kritikom koju će učenici u ulozi muzičkog kritičara napisati nakon posete nekom koncertu, ili slušanja određene kompozicije/izvođača na času. Učenici mogu, takođe, da naprave kratak prikaz muzičke kritike iz pera Branke Radović, Smiljke Isaković...

Materijali koji se mogu koristiti za pripremanje nastave:

- Varteks Baronjan: „*Muzika kao primenjena umetnost*”, Beograd, RTS
- Zoran Simjanović: „*Primenjena muzika*”, Beograd, Bikić Studio, 1996
- Rihard Merc: „*A, B, C... zvuka u audio vizuelnim medijima*”, Beograd, RTS, 2013.
- Dejvid Birn: „*Kako radi muzika*”, Geopoetika, Beograd, 2015.
- Primena muzike u marketingu, najbolje domaće reklame, Video (za učenike):
<https://www.youtube.com/watch?v=j> HYPERLINK
<https://www.youtube.com/watch?v=j85rX5NXIFU&t=185s>"85
- Primeri muzičke kritike: http://stankosepic.com/prikazi_i_kritike.php
- Branka Radović: „*Šta je to muzička kritika*”, Nasleđe, Kragujevac, 2007. vol. 4, broj 8, str. 121–154.
- Smiljka Isaković. „*Bemus prepletum mobile*”, Službeni glasnik, Beograd 2012.
- Smiljka Isaković: „*Vidjenja – Musica modus vivendi*”, RTS, Beograd 2013.

PRAĆENjE I VREDNOVANjE NASTAVE I UČENjA

Imajući u vidu koncept programa, ishode i kompetencije koje treba razviti, proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća ne može se zasnovati na klasičnim individualnim usmenim i pisanim proverama. Umesto toga, nastavnik treba kontinuirano da prati napredak učenika, koji se ogleda u

načinu na koji učenici učestvuju u aktivnostima, kako prikupljaju podatke, kako brane svoje stavove, kako argumentuju, evaluiraju, primenjuju, procenjuju posledice itd.

Posebno pouzdani pokazatelji su kvalitet postavljenih pitanja, sposobnost da se nađe veza među pojavama, navede primer, promeni mišljenje u kontaktu sa argumentima, razlikuju činjenice od interpretacija, izvede zaključak, prihvati drugačije mišljenje, primeni naučeno, predvide posledice, daju kreativna rešenja. Takođe, nastavnik prati i vrednuje kako učenici međusobno sarađuju, kako rešavaju sukobe mišljenja, kako jedni drugima pomažu, da li ispoljavaju inicijativu, kako prevazilaze teškoće, da li pokazuju kritičko mišljenje ili kriticizam, koliko su kreativni. Za neke sadržaje prikladni su i drugi načini provere napredovanja kao što su npr. kvizovi ili ulazni i izlazni testovi kako bi se utvrdili efekti rada na nivou znanja, veština, stavova. Vrednovanje učeničkih postignuća vrši se u skladu sa *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*. Učenici svakako treba unapred da budu upoznati šta će se i na koji način pratiti i vrednovati. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje.

PREDUZETNIŠTVO

Cilj učenja slobodne nastavne aktivnosti *Preduzetništvo* je da doprinese razvoju inovativnosti i preduzimljivosti kod učenika, sposobnosti da se ideje pretvore u akciju, sposobnosti za timski rad i korišćenje raznovrsnih izvora znanja radi boljeg razumevanja društvenih procesa i pojava i preuzimanja odgovorne uloge u savremenom društvu.

Razred	Sedmi ili osmi 36 ili 34 časa	
OPŠTE MEĐUPREDMETNE KOMPETENCIJE	ISHODI Po završetku programa učenik će biti u stanju da	TEME i ključni pojmovi sadržaja
Komunikacija	– navede osnovna prava potrošača i načine njihove zaštite;	ZAŠTITA PRAVA POTROŠAČA
Rad sa podacima i informacijama	– na deklaraciji pronađe najvažnije informacije o proizvodu i odredi odnos cene i kvaliteta;	Odnos cene i kvaliteta proizvoda/usluge.
Digitalna kompetencija	– posmatra zanimanja iz perspektive nekad i sad i predviđi mogućnosti njihovog razvoja u budućnosti;	Deklaracija proizvoda.
Rešavanje problema	– povezuje određena zanimanja i vrstu potrošača.	Ugovorna obaveza za uslugu.
Saradnja	i nivo obrazovanja;	Ostvarivanje prava
Odgovorno učešće u demokratskom društvu	– prepozna probleme u svom neposrednom okruženju i diskutuje o mogućnostima njihovog rešavanja;	SVET RADA
Odgovoran odnos prema zdravlju	– se uključi u inicijative koje se pokreću u školi;	Svet zanimanja nekad, sad i u budućnosti.
Odgovoran odnos prema okolini		Profesionalna orijentacija.
Estetička kompetencija		Profesionalni razvoj.

Preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu	<ul style="list-style-type: none"> – razlikuje osobine lidera i menadžera; – odgovorno preuzima zaduženja u timu, sarađuje sa drugim članovima tima i učestvuje u donošenju odluka; – planira, raspoređuje i upravlja resursima (znanja i veštine, vreme, novac, tehnologije); – učestvuje u osmišljavanju poslovne ideje; – informiše se o postojanju sličnih proizvoda na tržištu; – komunicira sa okruženjem o kreativnim idejama svoga tima; – primenjuje pravila poslovne komunikacije; – poštuje etičke principe u poslovanju; – izračuna troškove izrade proizvoda prema datim instrukcijama; – prikupi informacije o cenama sličnih proizvoda na tržištu i na osnovu njih odredi cenu svog proizvoda; – učestvuje u promociji i prodaji proizvoda; – prezentuje rad svog tima. 	Forma i funkcija CV i motivacionog pisma. POKRENI SEBE I DRUGE Koncept celoživotnog učenja. UČENIČKA PREDUZEĆA Pokretanje inicijative. Menadžment i liderstvo. Preduzeća Pojam preduzeća (privrednog subjekta). Proizvod i/ili usluga. Pojam tržišta. LJudi i materijalni resursi. Poslovna komunikacija. Osnovni etički principi u poslovanju. Proces proizvodnje i proces pružanja usluga. Cena proizvoda ili usluge. Oblici promovisanja proizvoda. Prodaja proizvoda ili usluge.
--	--	---

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Svrha slobodne nastavne aktivnosti *Preduzetništvo* je razvoj preduzetničkih kompetencija, podrška profesionalnom razvoju učenika kao i priprema za snalaženje u savremenom svetu rada koji se menja usled tehnološkog razvoja.

Oslonac za ostvarivanje programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve SNA, kao i ovo koje izražava specifičnosti programa *Preduzetništvo*.

PLANIRANjE NASTAVE I UČENjA

U programu su predložene četiri teme koje iako su programske date odvojeno u realnom životu se prožimaju i sa učenicima treba tako raditi da se ukaže na njihovu povezanost. Po sadržaju tema program ima najveću korelaciju sa programom Tehnika i tehnologija uz uvažavanje učeničkih vanškolskih znanja i veština iz sveta rada.

Nastavnik je moderator aktivnosti. Za uvođenje učenika u temu on priprema što više različitih materijala koji imaju funkciju podsticaja, odnosno motivisanja učenika za rad na njima. Izboru motivacionog materijala treba posvetiti veliku pažnju imajući u vidu uzrast učenika, njihova interesovanja, specifičnost teme i predznanja. Materijal treba da motiviše učenike da istražuju, ulaze u diskusiju, obrazlažu svoje stavove. Nastavnik je pratičac učeničkih aktivnosti i, ukoliko je potrebno, davalac dodatnih podsticaja, ali ne i gotovih rešenja. Potrebno je podsticati radozonalost, argumentovanje, kreativnost, refleksivnost, istrajnost, odgovornost, autonomno mišljenje, saradnju, jednakost među polovima.

Program se ne bazira na korišćenju udžbenika i didaktičkih materijala koji su specijalizovano za njih napravljeni, već se učenici podstiču da koriste što različitije izvore informacija i da prema njima imaju kritički odnos.

Broj časova po temama nije unapred definisan. Za svaku temu i časove na kojima se ona obrađuje, potrebno je formulisati ishode koji su refleksija ishoda za kraj razreda i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu/sadržaj.

OSTVARIVANjE NASTAVE I UČENjA

ZAŠTITA PRAVA POTROŠAČA

Kroz studiju slučaja učenici se osposobljavaju da u okviru zadatog budžeta odaberu proizvod ili uslugu i argumentuju svoj izbor u odnosu na kriterijume kao što su kvalitet, cena, ekološka podobnost, korisnost proizvoda/usluge, estetska vrednost, robna marka, trajanje garancije, mogućnosti servisiranja itd. Učenici se osposobljavaju da se informišu o proizvodu (prehrambenom, hemijskom, tehničkom, odeća i obuća) na osnovu njegove deklaracije. Upoznaju se šta su to prava potrošača i na koji način mogu da ih ostvare. Uputiti učenike na uslove koje potrošač mora da ispunji da bi ostvario svoja prava. Posebnu pažnju posvetiti pravima potrošača u odnosu na bezbednost i kvalitet proizvoda/usluge, mogućnost zamene ili povraćaja novčanih sredstava ukoliko nije ispunjena potpuna funkcionalnost proizvoda u garantnom roku, kao i u slučajevima kada proizvod nije u skladu sa deklaracijom ili za uslugu nije ispunjena ugovorna obaveza. Postoje velike mogućnosti za istraživačke zadatke kao što su npr. da učenici pronađu informacije o uobičajenom trajanju garancije za različite vrste proizvoda.

SVET RADA

Uvodne aktivnosti u ovu tematsku celinu imaju za cilj da učenici sagledaju razvojnost zanimanja što podrazumeva i njihovo nestajanje, kao i faktore koji do toga dovode (tehnološki razvoj, promene ljudskih potreba...). Za promišljanje o razvoju zanimanja u budućnosti pogodne su kreativne radionice.

Radi punog razumevanja sveta rada učenici treba da se upoznaju sa obrazovnim profilima u okviru različitih područja rada, školama koje ih obrazuju i zahtevima koje treba da ispune oni koji žele da se za njih školiju. U tu svrhu može se koristiti informator za upis u srednju školu, a učenici podeljeni u grupe mogu dobiti različite zadatke da ga prouče (područja rada, obrazovni profili u području rada, uslovi za upis, trogodišnji i četvorogodišnji obrazovni profili, dualno obrazovanje...). Neko od učenika trebao bi da se bavi i informacijama o pitanjima kako se nastavlja školovanje posle srednje škole i razlikama koje postoje između pohađanja gimnazije i stručne škole, odnosno razlikama između opšte i stručne mature. Imajući u vidu uzrast učenika nivo akademskog obrazovanja treba da bude samo na informativnom nivou. Na osnovu tog istraživačkog rada može se organizovati aktivnost u kojoj svaki učenik ili par treba da pripremi prezentaciju u standardizovanoj formi za izabrani obrazovnih profil. Prezentacija bi trebalo da sadrži informacije o školama koje obrazuju taj obrazovni profil, minimalnom

broju bodova iz prethodnih školskih godina, uslovima upisa, mogućnostima zapošljavanja i nastavka školovanja, kao i za koje poslove su učenici osposobljeni nakon završetka školovanja. Pripremljene pojedinačne prezentacije objediniti i objaviti na sajtu škole. Ukoliko postoji mogućnost, učenicima omogućiti komunikaciju sa predstavnicima srednjih škola, kao i pojedincima koji se bave tim zanimanjima a to može biti neko od roditelja.

U okviru ove teme učenici treba da se upoznaju i sa pojmovima profesionalni razvoj, profesionalna orijentacija i selekcija, forma i funkcija CV i motivacionog pisma. Tokom rada učenicima sugerisati da će zbog dinamičnih promena na tržištu rada, tokom svoje profesionalne karijere biti prinuđeni da budu fleksibilni, da se kontinuirano usavršavaju i orijentišu ka celoživotnom učenju.

POKRENI SEBE I DRUGE

Za uvođenje u temu nastavnik može da pripremi primere nekih inicijativa, poželjno je da budu na globalnom i lokalnom nivou, koji ilustruju snagu inicijative i preduzetništva. Nakon toga, može se organizovati aktivnost u kojoj učenici treba da identifikuju različite probleme u svom neposrednom okruženju (npr. problemi u vezi sa životnom sredinom, bezbednošću u saobraćaju...), i sagledaju mogućnosti njihovog rešavanja iz perspektive sopstvenog angažovanja i uključivanja pojedinaca, grupe i organizacija iz lokalne zajednice. Ovaj sadržaj dobro korespondira sa programom *Građanskog vaspitanja* za sve razrede jer on potencira građanski aktivizam koji se zasniva na istim ovim koracima: prepoznavanje problema – traženje rešenja. Nakon sprovedene analize učenici treba da izaberu dva problema i promišljaju koje su mogućnosti njihovog rešavanja. Podeljeni u grupe sačinjavaju plan akcije sa osnovnim elementima. Nastavnik kroz primere uspešnih menadžera i lidera, upoznaje učenike sa osobinama koje ih odlikuju. Na osnovu svojih interesovanja i sposobnosti učenici preuzimaju uloge u timu, a zatim analiziraju koje osobine menadžera i lidera su im potrebne za uspešno obavljanje zadatka. U radu se mogu konsultovati sa osobama za koje procene da im mogu pomoći. Sprovođenje ove aktivnosti ne treba da traje duže od 3 časa jer je to uvod u sledeću temu gde se očekuje da učenici iskažu, u skladu sa svojim uzrastom i znanjem neki nivo inicijativnosti i preduzimljivosti.

UČENIČKA PREDUZEĆA

Tokom ostvarivanja ove teme, učenici treba kroz praktičan rad i simulaciju rada privrednog društva da steknu jasniju sliku o ekonomskom, finansijskom funkcionisanju preduzeća, da razvijaju sopstvene preduzetničke kapacitete, socijalne, organizacione i liderske veštine. Privredno društvo se osniva kao virtuelni privredni subjekat koji nema pravni značaj, ali su svi procesi koji se odvijaju u njemu realni. Ukoliko škola ima registrovanu učeničku zadrugu, poslovanje učeničkih preduzeća je potrebno uključiti u rad učeničke zadruge.

Učenici se deli na dve grupe (od 10–15 učenika). Svaka grupa osniva i vodi sopstveno preduzeće – privredni subjekat, sa realnim procesima, proizvodima/uslugama i ostvaruje zaradu. Učeničko preduzeće, pod mentorstvom predmetnog nastavnika, prolazi kroz sve faze razvoja stvarnog privrednog društva (osnivanje, razvijanje, zatvaranje). Svako učeničko preduzeće osmišljava svoj proizvod ili uslugu, trudeći se da budu originalni, inovativni i kreativni. Sa ciljem postizanja ovih zahteva, važno je da učenici prikupe informacije o istim ili sličnim proizvodima ili uslugama na tržištu i uspostave komunikaciju sa okruženjem kako bi ispitali mogućnost ostvarivanja poslovног uspeha. U skladu sa proizvodom/uslugom, učenici biraju naziv preduzeća, izrađuju logo preduzeća i prave plan aktivnosti. Sa ciljem prikupljanja novčanih sredstava za početak rada preduzeća, učenici mogu da organizuju kulturni ili sportski događaj, prodajnu izložbu, aukciju, sajam. Kako bi obezbedili uspešno poslovanje, učenici se uz pomoć nastavnika upoznaju sa pravilima poslovne komunikacije, osnovnim etičkim principima u poslovanju i racionalnom upravljanju raspoloživim resursima (znanja i veštine, vreme, novac, tehnologije). Učenicima ukazati na važnost poštovanja kodeksa poslovног ponašanja, od načina ophođenja do kodeksa oblačenja. Neophodno je da učenici uoče razliku između svakodnevne i poslovne komunikacije (verbalne i neverbalne). Insistirati na poštovanju osnovnih etičkih načela, kao što je profesionalno obavljanje poslovne delatnosti, savesno izvršavanje obaveza i preuzimanje odgovornosti, poštovanje preuzetih obaveza, korišćenje dopuštenih sredstava za postizanje poslovnih ciljeva.

Učenici izračunavaju sve troškove koje su imali tokom realizacije svoje ideje. U te troškove spadaju troškovi materijala, troškovi izrade i drugi troškovi. Na osnovu prikupljenih podataka, formiraju prodajnu cenu i uskladjuju je sa cenama sličnih proizvoda na tržištu.

Uz pomoć nastavnika, osmišljavaju različite oblike promovisanja i prodaje svog proizvoda i ostvaruju interakciju sa poslovnim sektorom i potencijalnim kupcima. Promovisanje se može ostvariti i korišćenjem IKT alata. Prodajne aktivnosti mogu biti realizovane na prodajnim izložbama, sajmovima i bazarima.

Nakon realizovane teme, neophodno je da svaki tim izvrši evaluaciju sprovedenih aktivnosti i izradi prezentaciju o radu svog preduzeća. Članovi tima donose zajedničku odluku u koje svrhe će biti iskorišćena novčana sredstva zarađena tokom poslovanja učeničkog preduzeća.

PRAĆENjE I VREDNOVANjE NASTAVE I UČENjA

Imajući u vidu koncept programa, ishode i kompetencije koje treba razviti, proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća ne može se zasnovati na klasičnim individualnim usmenim i pisanim proverama. Umesto toga, nastavnik treba kontinuirano da prati napredak učenika, koji se ogleda u načinu na koji učenici učestvuju u aktivnostima, kako komuniciraju i sarađuju, kako prikupljaju podatke, kako argumentuju, evaluiraju, daju kreativna rešenja, kako predstavljaju rezultate svoga rada itd.

Posebno pouzdani pokazatelji su kvalitet postavljenih pitanja, sposobnost da se promeni mišljenje u kontaktu sa argumentima, razlikuju činjenice od interpretacija, izvede zaključak, prihvati drugačije mišljenje, primeni naučeno, predvide posledice, daju kreativna rešenja. Takođe, nastavnik prati i vrednuje kako učenici međusobno sarađuju, koliko su kreativni, kako rešavaju zadatke koji sadrže neke aspekte istraživačkog rada, kako rešavaju sukobe mišljenja, kako jedni drugima pomažu, da li ispoljavaju inicijativu, kako prevazilaze teškoće, da li pokazuju kritičko mišljenje ili kriticizam.

Vrednovanje učeničkih postignuća vrši se u skladu sa *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*. Učenici svakako treba unapred da budu upoznati šta će se i na koji način pratiti i vrednovati. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje.

PROGRAMI SLOBODNIH NASTAVNIH AKTIVNOSTI KOJE SU PRIPREMILA STRUČNA DRUŠTVA

DOMAĆINSTVO

Cilj učenja slobodne nastavne aktivnosti *Domaćinstvo* je da učenici integrišu i funkcionalizuju znanja steklena u okviru različitih predmeta u kontekstu svakodnevnog života, da unaprede veštine i formiraju navike u vezi sa važnim aktivnostima u svakodnevnom životu u oblasti stanovanja, odevanja, ishrane i upotrebe različitih materijala.

Razred	Sedmi ili osmi	
Godišnji fond časova	36 ili 34	
OPŠTE MEĐUPREDMETNE KOMPETENCIJE	ISHODI	TEME i KLJUČNI POJMovi SADRŽAJA PROGRAMA
Kompetencija za celoživotno učenje	Na kraju programa učenik će biti u stanju da: – odgovorno ispunjava obaveze potrebne za život u zajednici / domaćinstvu;	SAVREMENO DOMAĆINSTVO I PORODICA
Komunikacija		Domaćinstvo.

Rad sa podacima informacijama	– preispita sopstvene i navike drugih članova zajednice/domaćinstva i utiče na njihovu promenu ka racionalnom razvijanju ekoloških navika;	Organizacija domaćinstva.
Digitalna kompetencija	planiranju, ekonomičnoj potrošnji i razvijanju odgovornih ekoloških navika;	Porodica, odnosi i potrebe u porodici i njihovo usklađivanje.
Rešavanje problema		Formiranje zdrave porodice.
Saradnja	– koristi računarske aplikacije, 3D prikaz građevinskog objekta i unutrašnjeg uređenja domaćinstva, uvažavajući potrebe savremene kulture stanovanja;	Faze porodičnog života.
Odgovorno učešće u demokratskom društvu		Kultura kao način života i kulturno nasleđe.
Odgovoran odnos prema zdravlju	– učestvuje u aktivnostima uređenja i zaštite domaćinstva i okruženja u kome se ono nalazi;	KULTURA STANOVANJA
Odgovoran odnos prema okolini	– analizira karakteristike savremene kulture stanovanja i poveže razvoj i značaj urbanizma za poboljšanje uslova življenja domaćinstva;	Porodično domaćinstvo na selu i u gradu.
Estetička kompetencija		Porodica i domaćinstvo.
Preduzimljivost i orijentacija ka preduzetništvu	– pravilno razvrastava i odlaže otpad iz domaćinstva, priprema ga i predaje na reciklažu; – obrazlaže na primeru u domaćinstvu upotrebu obnovljivih izvora energije i značaj toplotne izolacije sa uštedom energije u domaćinstvu; – pravilno i bezbedno koristi uređaje za zagrevanje i klimatizaciju prostora; – razlikuje prirodne od veštačkih tkanina, pravilno ih upotrebljava i održava; – planira budžet domaćinstva i upravlja njime;	Funkcionalne celine domaćinstva i njihove uloge. Tehnički aparati u domaćinstvu. Bezbednost u domaćinstvu. Uređenje domaćinstva i okoline u gradskoj i seoskoj sredini. Ekonomično korišćenje i potrošnja vode u gradskom i seoskom domaćinstvu. Ušteda energije u domaćinstvu.
	– planira radnu nedelju, uključuje i usklađuje obaveze koje ima kao pojedinac i u zajednici/ domaćinstvu;	Hemijska i mikrobiološka ispravnost vode.
	– priprema i uređuje prostor za ručavanje i formira kulturne navike prilikom uzimanja hrane;	Otpadne vode u domaćinstvu.
		Osnovni higijenski zahtevi domaćinstva.

Prikupljanje, sortiranje i odlaganje otpada u domaćinstvu.

KULTURA ODEVANJA

Uloga odeće i obuće u životu čoveka.

Prirodni i veštački materijali, njihova svojstva i upotreba u domaćinstvu.

Održavanje odeće, kućnog tekstila, i dekorativnog plana u domaćinstvu.

Održavanje i čišćenje prirodnih i veštačkih materijala.

Organizacija skladištenja kućnog tekstila, obuće i odeće.

Reciklaža kućnog tekstila i odeće.

KULTURA PONAŠANJA

Planiranje i raspodela budžeta.

Plan nabavke i izbor artikala.

Plan i pripreme za putovanje.

Pravila ponašanja u prevoznim sredstvima, u gradu i na putovanju.

Savremena sredstva komunikacije i pretraživanje različitih informacija.

SREDSTVA ZA ODRŽAVANJE LIČNE

– pravilno se hrani, vodi računa o sopstvenom zdravlju i zdravlju porodice;-planira dnevne obroke za svoje domaćinstvo u skladu sa opštim principima pravilne ishrane uz uvažavanje potreba svih članova domaćinstva;

– primenjuje osnovne tehnike i pravila obrade i pripreme namirnica uz primenu pravilnog rukovanja priborom, posuđem, spravama i aparatima za pripremu hrane;

– istražuje i pravi plan nabavke sredstava za održavanje lične higijene i čistoće domaćinstva;

– procenjuje značaj i uticaj informacija i izvora informacija i povezuje ih sa sopstvenim iskustvom radi rešavanja različitih problemskih situacija;

– komunicira na konstruktivan način;

– procenjuje značaj i uticaj naučnih dostignuća na svakodnevni život;

– osmišljava i preduzima istraživanje u rešavanju problema, odgovorno se odnosi prema svom životu, životu drugih i životnoj sredini;

<p>– kritički procenjuje sopstveni rad i rad saradnika u grupi;</p> <p>– sarađuje u timu, poštujući razlike u mišljenju i afirmiše toleranciju i ravnopravnost u dijalogu.</p>	<p>HIGIJENE I HIGIJENE DOMAĆINSTVA</p> <p>Značaj vode za održavanje higijene.</p> <p>Sredstva za ličnu higijenu.</p> <p>Kozmetička sredstva.</p> <p>Kućna apoteka.</p> <p>Materijali za opremanje domaćinstva</p> <p>Održavanje domaćinstva</p> <p>Otpadni materijali u domaćinstvu.</p>
	<p>ISHRANA U DOMAĆINSTVU</p> <p>Hranljivi sastojci i životne namirnice.</p> <p>Klasifikacija životnih namirnica prema poreklu (biljne i životinjske), ulozi u organizmu (energetska, gradivna, zaštitna i regulatorna) i sastavu.</p> <p>Energetska vrednost namirnica.</p> <p>Potrebe za sastojcima hrane zavisno od uzrasta, zanimanja, pola, spoljašnje sredine, zdravstvenog i fiziološkog stanja organizma.</p> <p>Racionalna ishrana čoveka.</p> <p>Principi racionalne ishrane.</p>

	Zakonski propisi, pravilnici o namirnicama i kvalitetu hrane.
	Posledice nepravilne ishrane.
	Pripremanje hrane, načini obrade namirnica.
	Higijenski uslovi prilikom pripremanja hrane.
	Odlaganje, čuvanje i konzervisanje namirnica.
	Aparati i mašine za pripremanje, čuvanje i obradu hrane i namirnica
	Zagađujuće supstance hrane i mere zaštite
	Aditivi
	Organska i GMO hrana
	Kultura ishrane i ponašanje za trpezom: posluživanje i uzimanje hrane, stono posuđe i pribor.
	Nacionalna kuhinja i kuhinje u svetu.

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program slobodne nastavne aktivnosti *Domaćinstvo* namenjen je učenicima sedmog ili osmog razreda osnovne škole. Cilj ove slobodne nastavne aktivnosti je da se integrišu i funkcionalizuju znanja steklena u okviru različitih predmeta u kontekstu svakodnevnog života, da se unaprede veštine i formiraju navike u vezi sa važnim aktivnostima u svakodnevnom životu u oblasti stanovanja, odevanja, ishrane i upotrebe različitih materijala.

PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Tokom ostvarivanja programa potrebno je uvažiti visoku obrazovnu i motivacionu vrednost aktivnih i interaktivnih (kooperativnih) metoda nastave/učenja te kroz sve programske celine dosledno osigurati da najmanje jedna trećina nastave bude organizovana upotrebom ovih metoda.

SNA-*Domaćinstvo* realizuje se u sedmom ili osmom razredu sa jednim časom nedeljno. Preporučuje se realizacija nastave u grupi od 10, a najviše 15 učenika, u specijalizovanoj učionici, opremljenoj potrebnim nastavnim sredstvima, ili u učionici koja poseduje računare. Radi sticanja uvida u

predznanja učenika, preporučuje se da nastavnici koji realizuju nastavu ove slobodne nastavne aktivnosti razmotre sadržaje programa nastave i učenja sledećih predmeta: Svet oko nas, Priroda i društvo, Srpski jezik, Likovna kultura, Tehnika i tehnologija, Biologija, Fizika, Hemija, Istorija, Geografija. Nastava ove slobodne nastavne aktivnosti treba da pruži uslove za integrisanje i funkcionalizaciju znanja iz različitih nastavnih predmeta i svakodnevнog životnog iskustva, umenja i formiranje navika potrebnih za unapređivanje kvaliteta života, zaštite, kako sopstvenog zdravlja, tako i zdravlja drugih ljudi i očuvanja životne okoline. U cilju razvijanja saradničkih sposobnosti i formiranja vештина potrebnih u svakodnevnom životu, preporučuje se da se nastava realizuje primenom metoda kooperativnog učenja u grupama.

Nastavnik ima potpunu slobodu da prilagodi nastavu specifičnostima društvene zajednice i prirodnog okruženja u kome se škola nalazi. Takođe, učenici mogu u skladu sa svojim interesovanjima, razmatrati neka pitanja, istraživati, praviti prezentacije, projekte, panoe, simulirati tv/ radio emisije, organizovati debate itd.

Program učenja se ne bazira na korišćenju udžbenika i didaktičkih materijala koji su specijalizovano za njih napravljeni već se učenici podstiču da koriste što različitije informacije i da imaju prema njima kritički odnos. Cilj je osnažiti učenike da se oslanjam na sopstvene snage, da razviju osećaj kompetentnosti u radu sa podacima. Iako se očekuje da će se učenici u velikoj meri oslanjati na internet kao brz i lako dostupan izvor informacija, treba ih ohrabriti da koriste i druge izvore kao što su knjige, stare fotografije i razgovor sa ljudima, starosedecima, pozivati u goste na časove roditelje koji bi mogli učestvovati u realizaciji časa sa više uloga: prezentovanja njihove uloge u domaćinstvu, prezentovanja njihovog zanimanja. Takođe, časovima mogu prisustovati svedoci „minulih vremena”, kustosi muzeja, lekari, sveštена lica koji bi razgovarali i debatovali sa učenicima. Predlaže se, kada god je to moguće, upotreba IKT (alata za izvođenje obrazovno-vaspitnog procesa).

Broj časova po temama i redosled tema nisu unapred definisani. Za svaku temu i nastavne jedinice potrebno je formulisati ishode koji su refleksija ishoda za kraj razreda i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu.

U programu slobodne nastavne aktivnosti *Domaćinstvo* postoji šest nastavnih tema: *Savremeno domaćinstvo i porodica, Kultura stanovanja, Kultura odevanja, Kultura ponašanja, Sredstva za održavanje lične higijene i higijene domaćinstva i Ishrana u domaćinstvu*.

OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

SAVREMENO DOMAĆINSVO I PORODICA

U okviru nastavne teme *Savremeno domaćinstvo i porodica* učenici integrišu, funkcionalizuju znanja, ali i stiču znanja o pojmovima: porodica, porodica u užem i širem smislu, o fazama porodičnog života, odnosima u porodici i potrebama savremene porodice. U okviru sticanja znanja o porodici učenici uče o njenoj ulozi u formiranju kulturnih potreba, navika i interesovanja i razvoju kulturnog identiteta i pripadnosti određenoj grupi. Ovakav pristup doprinosi uspostavljanju odnosa između pojedinca, porodice i društva, kao i u uspostavljanju relacije „mi” i „drugi” što znanja dobijena u okviru ovog programa dovodi u vezu sa znanjima koja se dobijaju u okviru drugih predmeta (srpski jezik i književnost, geografija, svakodnevni život u prošlosti, građansko vaspitanje, veronauka itd.). Na isti način se objašnjava pojam kulturno nasleđe, tako da učenici razumeju da se kultura kao način života (kulturna stanovanja, odevanja, ishrane, ponašanja, rada) u prošlosti ispoljava kroz nasleđe (materijalno i nematerijalno), a savremena kultura – kroz savremeni način života. U okviru ove teme učenici bi trebalo da naprave plan aktivnosti svoje porodice na dnevnom, nedeljnem ili mesečnom nivou, i da istraže kulturno nasleđe svoje porodice.

KULTURA STANOVAЊA

U nastavnoj temi *Kultura stanovanja* učenici treba da nauče da postoje različite vrste stambenog prostora, o mogućnostima za ekonomično i celishodno korišćenje tog prostora, kao i o mogućnostima prilagođavanja stambenog prostora funkcionalnim i estetskim potrebama članova porodice. Treba ukazati na važnost i ulogu stambenog prostora u normalnom funkcionisanju i različitim fazama

razvoja jedne porodice. Stan/domaćinstvo treba razmatrati kao složeni skup njegovih funkcionalnih celina. Učenik treba da zna koji su funkcionalni, higijenski i estetski zahtevi koje stambeni prostor treba da ispuni.

U ovoj temi treba razmotriti načine uređenja i održavanja stana/domaćinstva prema potrebama članova porodice/domaćinstva i prema odnosu stan okolina/okruženje. U okviru praktičnih vežbi različite grupe učenika treba da izrade predloge uređenje stana/domaćinstva u kome žive, poštujući potrebe, sklonosti i aktivnosti osoba koje u njemu žive (sportisti, muzičari, pisci, lica sa specijalnim potrebama, deca, stare osobe) i da međusobnim izveštavanjem kroz diskusiju odobre ili unaprede predloge. Uticaj porodice i pojedinca na uređenje okoline treba razmotriti iz ugla gradska/seoska sredina, asfaltirana/neASFALTIRANA ulica i sl. Takođe, treba razmotriti uređenje stana/domaćinstva sa različitim aspekata: funkcionalno/ moderno/ praktično/. Kroz diskusiju sa učenicima treba razmotriti bezbednost u domaćinstvu, na održavanje i bezbednu upotrebu kućnih aparata, učenike uputiti da istražuju i prezentuju uštedu toplotne energije u domaćinstvu (pravilna upotreba kućnih aparata, toplotna izolacija stana, grejanje stambenih prostora). Organizovati posetu vodovodu, hemijskoj i mikrobiološkoj laboratoriji u istom, organizovati debatu sa učenicima na temu upotreba vode u gradskom i seoskom domaćinstvu, zašto je neophodno ekonomična upotreba vode, da li koristiti flaširanu ili „česmensku vodu“ i problemu otpadnih voda.

Kroz iskustva dece treba ukazati na značaj savremenih aparata u domaćinstvu. U okviru ove teme učenici se obučavaju za njihovu bezbednu primenu i razumevanje konvencionalnih oznaka na aparatima u domaćinstvu. Takođe, uče i o važnosti pravilnog izbora i primene pribora i sredstava za održavanje stambenog prostora i okoline kao i o selektivnom prikupljanju otpada u domaćinstvu (klasifikacija, recikliranje, razgradivost otpada). U ovom delu, učenici bi mogli i da pokrenu sakupljačku akciju sekundarnih sirovina, da je prošire na celu školu i/ ili lokalnu zajednicu. Za to bi trebalo da naprave tim, podele uloge u timu, osmisle sve faze akcije, način oglašavanja, prikupljanja i ulaganja novca koji dobiju posle prodatih sekundarnih sirovina. Takođe, učenici mogu da naprave izložbu od kućnog otpada: plastičnih flaša, limenki, stare hartije, staklene ambalaže. Izložba bi mogla biti i prodajna, a zaraden novac učenici bi mogli da upotrebe za humanitarnu akciju ili za opremanje kabineta/učionice (kutka) za domaćinstvo.

U okviru ove teme preporučuje se upotreba aplikacija, softvera, npr. Sweet home ili neke druge, uz pomoć koje učenici mogu da planiraju, projektuju i uređuju virtualni prostor za život. Učenici u parovima mogu da naprave pano, ili kratki film kojim prikazuju klasifikaciju, recikliranje i razgradivost otpada u domaćinstvu. Ovaj deo nastave učenici bi mogli da upotpune praktičnim radom, kompostiranjem biorazgradivog otpada iz domaćinstva. U okviru ove teme realizovati i vežbu prečišćavanje vode. Bilo bi uputno učenike uputiti u pravljenje filtera za vodu od prirodnih materijala, u slojevima (za preživljavanje u prirodi i izmenjenim uslovima života).

KULTURA ODEVANJA

U okviru nastavne teme *Kultura odevanja* učenici treba da nauče: koje uloge imaju odeća i obuća u životu savremenog čoveka (fiziološka, psihološka, estetska, funkcionalna), da odeća i obuća mogu biti napravljene od prirodnih i veštačkih materijala, razlike u svojstvima prirodnih i veštačkih materijala, da vrše izbor tkanine prema svojstvima tkanine i nameni odeće, da na osnovu svojstava tkanine biraju načine za čišćenje i čuvanje odeće i obuće, značenje oznaka na deklaraciji odevnih predmeta. Ovde bi učenici mogli da istražuju izgled i kroj nekog odevnog predmeta (npr. Đačke uniforme, odela za matursko veče) kroz vekove i da naprave modnu reviju. Uvod u ovu oblast mogla bi biti poseta lokalnom muzeju ili gostovanje kustosa lokalnog muzeja.

Važno je da učenici nauče o izboru materijala iz ugla uloge/namene odeće i obuće.

Kroz praktični rad treba ovladati veštinama održavanja odeće napravljene od različitih materijala (pranje, uklanjanje fleka, peglanje, odlaganje, prišivanje dugmeta), pravilno čitati i tumačiti deklaracije na etiketama obuće i odeće, osmislići pano i predstaviti održavanje odeće napravljene od različitih materijala.

U ovom delu nastave učenici mogu da naprave prezentaciju na temu Reciklirani pamuk i njegova upotreba. Takođe, mogu organizovati prikupljačku akciju stare, pamučne garderobe, pronaći koja tekstilna trgovina otkupljuje staru garderobu ili organizuje akciju staro za novo. Novu garderobu, zarađenu tim putem, donirati prihvatalištu za mlade ili sigurnim kućama.

KULTURA PONAŠANJA

Četvrta tema *Kultura ponašanja* treba da omogući učenicima da steknu/unaprede veštine u važnim i svakodnevnim aktivnostima u oblasti kulture ponašanja: kupovini, komunikaciji i putovanjima. U oblasti kupovine misli se na pravilan izbor potrebnih (ne suvišnih) artikala, planiranje i pravilnu raspodelu kućnog budžeta. Informisanje o kvalitetu artikala putem informacionih i komunikacionih tehnologija, pored toga što omogućava pravilan/najbolji izbor, omogućava i uštedu novca i vremena. Takođe, primena informacionih i komunikacionih tehnologija omogućava i uspešno planiranje i realizaciju putovanja. Odabir destinacije, rezervacija i kupovina karata se, na primer, danas mnogo lakše obavljuju uz pomoć informacionih tehnologija.

Savremena sredstva komunikacije danas omogućavaju bolju informisanost i lakšu komunikaciju sa prijateljima, članovima društvenih grupa kojima pripadaju kao i sa članovima uže i šire porodice. Učenici treba da kroz praktične primere i realizaciju nauče o upotrebi (tehničkoj primeni) ovih sredstava, ali i o sastavljanju sažetka razgovora, pisma, poruke, tako da ne izostave suštinu (zašto nekoga zovu ili šta je predmet poruke ili pisma, e-mail-a).

U okviru ove teme učenici treba da ovladaju veštinom pisanja i upućivanja jednostavnih pisanih formi biografije, zahteva, molbi i žalbi. Ovo podrazumeva podatke: kome je namenjeno, isticanje predmeta, neophodnih/relevantnih informacija i potrebne podatke o podnosiocu (ime i prezime, adresa, kontakt telefon i drugi biografski podaci). Kako bi navedeno uvežbali, učenici mogu da pokrenu neku inicijativu u školi i da dozvoli i mišljenje traže elektronskim putem od direktora, Nastavničkog veća i sl.

U okviru ove teme učenici u grupama treba da naprave plan budžeta i nabavki, naprave izbor artikala na osnovu podataka o kvalitetu i ceni artikala, planiraju putovanje, naprave budžet i plan obilaska kulturno-istorijskih znamenitosti. Odrade vežbu zvanične korespondencije kao: pisanje biografije, upućivanje zahteva, molbi, žalbi i sl.

SREDSTVA ZA ODRŽAVANJE LIČNE HIGIJENE I HIGIJENE DOMAĆINSA

Ova tema će omogućiti učenicima da razvristavaju hemikalije na kozmetiku, ličnu higijenu, kućnu hemiju, pravilno upotrebljavaju iste i ukažu na važnost poznavanja i pravilnog čitanja oznaka na istim. Učenici treba da istraže i da naprave plan nabavke kućne apoteke i apoteke za putovanje. Kako i čime mogu da zaštite drvo, metal i zidove od atmosferskog uticaja, takođe treba da istraže kako da uklone mrlje sa stakla, nameštaja, metalnih predmeta, odeće i obuće u domaćinstvu. Učenici mogu da istražuju u grupama i rezultate prezentuju na panou, Power Point prezentacijom, kratkom animacijom ili usmeno.

ISHRANA U DOMAĆINSTVU

Nastavna tema *Ishrana u domaćinstvu* će omogućiti učenicima da istražuju i upoznaju se sa „organskim proizvodnjom hrane“. Da istraže planiraju budžet i za ishranu svog domaćinstva ako koriste „organsku hranu“ i hranu koja nije organska, sa posebnim osvrtom na GMO. Učenici treba da se upoznaju sa terminom „pravilna ishrana“ i da isplaniraju potrošačku korpu za jedno domaćinstvo. Učenici treba da istraže i prezentuju potrebe za gradivnim, energetskim i zaštitno regulatornim sastojcima hrane, u zavisnosti od uzrasta, vrste zanimanja, pola, klimatskih uslova, zdravog i fiziološkog stanja organizma. Šta su posledice nepravilne ishrane? Učenici bi trebalo da upoznaju propise i pravilnike koji se odnose na hranu. Takođe, ovde se uči o merama zaštite hrane od zagađivanja, pravilnom odlaganju, čuvanju i konzerviranju namirnica (fizičke, hemijske i biološke metode), kako se priprema hrana, koji su načini obrade namirnica kako da namirnice tokom pripremanja ne izgube hranljive vrednosti, koji su higijenski uslovi prilikom pripremanja hrane, kako se pravilno rukuje i kako se održavaju mašine za obradu namirnica i aparata za čuvanje hrane. Kultura

ponašanja za trpezom i kultura ishrane se demonstriraju. Takođe, učenici prezentuju nacionalnu i svetske kuhinje (ovo se može realizovati i kroz školsku manifestaciju Međunarodni dan jezika, gde će u jednom segmentu biti prikazane gastronomije zemalja čiji se jezici i kultura prezentuju).

U okviru ove teme planirane su vežbe koje se mogu izvoditi u grupama: sastavljanje jelovnika (raspodela ukupnih energetskih potreba po pojedinim obrocima u toku dana (kroz simulaciju situacije odlaska kod nutricioniste po savet: deteta sportiste, pothranjene osobe, osobe sa viškom kilograma, trudnice, deteta u pubertetu).

Učenici mogu da istražuju navike u ishrani kod nas i u svetu, kao i posledice tih navika. Uvežбавају припрему hrane u sirovom stanju, као што су: salate i sokovi od voća i povrća, pripremaju mlečне napitke, voćni jogurt, као и dezert.

PRAĆENjE I VREDNOVANjE NASTAVE I UČENjA

Vrednovanje učeničkih postignuća vrši se u skladu sa *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*. Na početku svakog časa, nastavnik pruža učenicima mogućnost da sami sebe procene u temi časa koja će se obrađivati (bazirano na dotadašnjim stečenim znanjima u drugim nastavnim predmetima ili svakodnevnom životnom iskustvu). To se može realizovati tako što će učenici proceniti svoje znanje na stikeru, a nastavnik zlepiti te stikere na pomoćnoj tabli i sl. Za ovu namenu nastavnici mogu pozvati učenike da podignu onoliko prstiju svoje šake kojom ocenom procenjuju svoja predznanja (jedan prst odgovara oceni nedovoljan (1), pet prstiju odgovara oceni odličan (5)). Takođe, nastavnik poziva učenike na kraju svakog časa da procene sebe, u smislu, koliko su napredovali u sticanju znanja, veština, formiranju stavova, tokom časa. To bi, ujedno, mogla biti i učenička evaluacija nastavnikovog rada na času. Nastavnik svaku vrstu ocenjivanja jasno i precizno obrazlaže učeniku, poštujući njegov integritet. U *Domaćinstvu* kao slobodnoj nastavnoj aktivnosti najvažnije je da nastavnik prati napredak učenika u veštinskim komunikacije (vršnjačkoj i sa odraslima), kritičkog mišljenja, motivisanosti, preduzimljivosti, organizacijskim veštinsama, kulturnim navikama, odnosu prema sopstvenom zdravlju, zdravlju njegove okoline, kao i o brizi za očuvanje životne sredine, kreativnosti i rešavanju problema. Naravno, nastavnik uz pomoć odeljenjskog starešine i PP-službe je sposoban da primeni prilagođavanje metoda, ali i sadržaja za učenike sa posebnim potrebama u nastavnom procesu. Naravno, to se odnosi i na izradu posebnog nastavnog materijala, kao i pravila ocenjivanja.

Linkovi ka referentnim sajtovima:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosti_hrane.html

<https://www.vet.minpolj.gov.rs/projects/sr/den/>

<https://www.efsa.europa.eu/en>

http://www.dnrl.minpolj.gov.rs/lat/o_nama/hrana.html

<https://www.muzejisrbije.rs/>

https://www.nb.rs/pages/article_link.php?id=109

<http://192.168.8.1/html/guide.html?randid=1004436850?updatedirect=www.sepa.gov.rs>

<http://www.sepa.gov.rs/>

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upravljanju_otpadom.html

<https://kompanije.co.rs/kategorija/otkup-i-prodaja-sekundarnih-sirovina>

<https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-nacinu-skladistenja-pakovanja-obezivanja-opasnog-otpada.html>

<https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici>
<https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici>

<https://www.who.int/>

<http://etnokutak.com/blog/koji-su-stari-zanati/>

FILOZOFIJA SA DECOM

Cilj učenja slobodne nastavne aktivnosti *Filozofija sa decom* je da učenik ovlađa znanjima, razvije veštine i formira stavove koji će podstići i ubrzati njegov intelektualni razvoj i unaprediti veštine razmišljanja, zaključivanja, samostalnog, kritičkog i kreativnog mišljenja.

Razred Godišnji fond	Sedmi ili osmi 36 ili 34	
OPŠTE MEĐUPREDMETNE KOMPETENCIJE	ISHODI Na kraju programa učenik će biti u stanju da:	Ključni pojmovi sadržaja programa
Kompetencija za celoživotno učenje	– kritički promišlja i analizira pitanja i probleme svog okruženja	Pojam dobra/zla
Saradnja	– sa pažnjom sluša sagovornika i komunicira sa drugima na konstruktivan način	Pojam umetnosti
Rešavanje problema	– jasno izrazi sopstvene misli i osećanja	Pojam pravde
Odgovorno učešće u demokratskom društvu	– praktikuje intelektualnu otvorenost i radoznalost	Pojam slobode
Rad sa podacima i informacijama	– uvažava relevantne argumente	Pojam tolerancije
Digitalna kompetencija	– praktikuje toleranciju i razlike u mišljenju	Pojam vršnjačkog nasilja
Komunikacija	– iskaže objektivnost i nepristrasnost u proceni vlastitih i tuđih stanovišta, postupaka i postignuća	Pojam istine/laži
Odgovoran odnos prema okolini	– sarađuje sa članovima grupe kojoj pripada i odupre se pritisku grupe na asertivan način	Pojam vremena i prostora
Estetička kompetencija		Pojam prijateljstva
		Pojam hrabrosti
		Pojam boga

<ul style="list-style-type: none"> – prepozna probleme u svom neposrednom okruženju i diskutuje o mogućnostima njihovog rešavanja – razvije osjetljivost za socijalni i kulturni kontekst – učestvuje u raspravi koja doprinosi atmosferi otvorenosti i uzajamnog uvažavanja – preuzme odgovornost za sopstvene postupke, odnos prema prirodnom i društvenom okruženju, – usvoji intelektualne vrline istinoljubivosti 	<p>Pojam čoveka</p> <p>Pojam mudrosti i znanja</p> <p>Pojam sveta</p> <p>Pojam prirode</p> <p>Pojam jednakosti i različitosti</p> <p>Pojam ljubavi</p>
---	--

UPUTSTVO ZA METODIČKO-DIDAKTIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Program slobodne nastavne aktivnosti *filozofija sa decom* je inspirisan istorijom filozofije, ali njegov cilj nije da podučava filozofiji. SNA *filozofija sa decom* u centar stavlja filozofsko istraživanje koje podstiče decu da kritički i samostalno misle, formiraju, hrabro i racionalno argumentuju svoje stavove. SNA *filozofija sa decom* doprinosi ostvarivanju opštih ishoda drugog ciklusa obrazovanja i vaspitanja, kao i razvoju ključnih i međupredmetnih kompetencija.

Oslonac za ostvarivanje programa predstavljaju opšte uputstvo koje se odnosi na sve SNA, ciljevi i ishodi obrazovanja i vaspitanja određeni članom 8 i 9 ZOSOVA, opšte međupredmetne kompetencije određene članom 12 ZOSOVA, Strategija razvoja obrazovanja 20-30, kao i ovo uputstvo koje izražava specifičnosti programa *filozofije s decom*. Program SNA *filozofija sa decom* ima podršku Međunarodnog saveta za filozofsko istraživanje sa decom (ICPIC), Evropske fondacije za filozofiranje sa decom (SOPHIA), UNESKA, Američkog filozofskog društva, brojnih nacionalnih organizacija i programa Evrope, Amerike, Australije, Južne Amerike, srpskog Centra za filozofsko istraživanje u obrazovanju – filozofija za decu, Srpskog filozofskog društva.

PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Kako program favorizuje aktivnost učenika, planiranje nastave podrazumeva najpre pripremu prostora u kojem je tradicionalna učionica pretvorena u prostor istraživačke radionice pogodan za filozofiju sa decom. Važno je da u učionici ima dovoljno mesta da se stolice smeste ukrug ili polukrug, tako da mogu jedni druge da vide. U toj poziciji učenici mogu češće i lakše da komuniciraju i stupaju u kontakte jedni sa drugima. Učenicima ne treba dozvoliti da sede izvan kruga i da se na taj način isključe iz diskusije.

Uloga nastavnika u radionicama filozofskih istraživanja podrazumeva veština facilitatora. Nastavnik nema za cilj transfer znanja i vrednosti, već uvođenje učenika u temu, pomaganje deci da ono što već postoji u njihovom duhu iskažu na artikulisan način, da u saradnji sa drugom decom, konstruišu nova znanja. Nastavnik vodi i prati učenike tokom procesa istraživanja, predstavlja ključne pojmove sadržaja, podstiče učenike da analiziraju, porede ponuđene odgovore, traže alternative, otkrivaju veze među pojmovima. Nastavnik prati interesovanja učenika, podstiče radozonalost, neguje kritički duh svojih učenika, podstiče učenike na razmišljanje o vrednostima, na kultivisanje vrlina, argumentovanje, istrajnlost i autonomno mišljenje. Nastavnik podučava učenike pomoću upitanosti, na refleksivan i samokorigujući način, kao takav on je model svojim učenicima.

Nastavnik ne koristi udžbenik, već stimulus, materijal koji ranije pripremi da bi motivisao učenike, izazvao konflikt u mišljenju i patos za učenje i istraživanje. Stimulus provocira temu i motiviše učenike za diskusiju. Stimulus zavisi od teme i uzrasta učenika. U filozofskoj radionici je to najčešće priča, ali to može biti i slika, film, etički konflikt, nečiji postupak, pesma, muzika, provokativno pitanje, novinski tekst...

Filozofska pitanja koja nastavnik pripremi da bi podstakao diskusiju zavise od *veština* koje se tim pitanjima žele izgraditi kod učenika. Pitanjima kojima se traži razjašnjenje (možeš li to da objasniš, možeš li da mi daš primer za, šta time hoćeš da kažeš...) izgrađuju se veštine definisanja, objašnjavanja, davanja primera, preispitivanja. Pitanjima kojima se traže razlozi, uzroci i argumenti (zašto tako misliš, na čemu to zasnivaš, kako to znamo...) izgrađuju se veštine formiranja argumenata i prepostavki, obrazlaganje, traženje razloga i uzroka. Pitanjima kojima se ispituju alternativni stavovi (možeš li to da kažeš na drugi način, postoji li drugačiji stav, a šta ako neko predloži da...) izgrađujemo veštine pravljenja distinkcije, spekulisanja, ispitivanje alternativnih stavova. Pitanjima kojima se ispituju posledice (šta sledi iz toga što si rekla, da li se taj stav slaže sa onim što je prethodno rečeno, kako bi ti proverio da li je to tačno...) izgrađuju se veštine impliciranja, doslednosti ispitivanja posledica, proveravanje. Pitanjima kojima se ispituju sama pitanja (kakvo je to pitanje, gde smo stigli sa tim pitanjem, da li smo sad bliži odgovoru na naše pitanje...) razvijamo veštine ispitivanja, analiziranja, povezivanja, sumiranja.

Teme o kojim se u radionicama raspravlja su otvoreni problemi i pitanja koja upućuju na dalje razmišljanje i istraživanje, diskusiju i sukob različitih ideja, pitanja na koje nije moguće dati jedan, tačan, konačan odgovor, pitanja na koje učenici daju različite, često suprotstavljene odgovore. Filozofska pitanja nisu empirijska, ne mogu se rešiti računanjem, gledanjem u knjigu i proverom u iskustvu. Nastavnik može dozvoliti učenicima da i sami postavljaju pitanja.

Otvoreni filozofski problemi (teme – pitanja) za diskusiju bi na primer bili: šta znači biti srećan, kako znamo da je nešto dobro, šta je tolerancija, zašto je važno govoriti istinu i da li je nekada dobro lagati, šta je cilj našeg života, šta je vreme, šta je to što nešto čini lepim, šta je prijateljstvo, hrabrost, vrednosti porodice, pravda, sloboda itd.

Broj pitanja i broj časova po temama unapred nije definisan. Jedna tema može biti razmatrana na dva časa, idealno bi bilo na svakom času obraditi po jednu temu tj. jedan problem. Za svaku temu i časove na kojima se ona obrađuje, potrebno je formulisati ishode koji su refleksija ishoda za kraj razreda i indikatora međupredmetnih kompetencija, a sadrže specifičnosti vezane za konkretnu temu/sadržaj.

U ostvarivanju programa SNA *filozofija sa decom* sadržaji i teme se mogu nadovezati na programe predmeta istorije, srpskog jezika i književnosti, psihologije, nastavom iz umetnosti, računarstva i informatike, sa životom u školi i vanškolskim iskustvom.

Literatura koju nastavnik može koristiti u pripremi filozofskih istraživačkih radionica:

- Radmila Branković-Saton, Radmila Gošović, Vesna Gošović, *Filozofija s decom, Priručnik za nastavnike*, Kreativni centar, Beograd, 2007,
- Mihail Epštejn, *Čemu sve uopšte*, Službeni glasnik, Beograd, 2020,
- Justejn Gorder, *Sofijin svet*, Geopoetika, Beograd, 1998,
- Čurko Bruno, Gregurić Ivana, *Novi val u filozofiji*, Zagreb, Jasenski i Turk, 2012,
- Čurko, Bruno, Kragić, Ivana: *Filozofija za decu-primer Male filozofije*, Osijek: Život i škola, 2008,
- Lipman Matthew, *Philosophy for Children*, Thinking: the Journal of Philosophy for Children, 3, Montclair State, NY, USA 1996,

- Lipman Matthew, *The Educational Role of Philosophy*, Critical&Creative Thinking 1/1, Dubuque, Iowa, March 1993,
- Lipman Matthew, *Thinking Children and Education*, Kendal/Hunt Publishing Company, Dubuque, Iowa, 1993,
- Fisher, R., *Teaching Children to Learn*, Stanley Thornes, Cheltenham, UK 1995,
- Brenifier O., *La pratique de la philosophie à l'école primaire*, Paris, Alcofribas nasier 2007,
- Gregory, M., *Philosophy for Children and its Critics: a Mendham Dialogue*, 2011,
- E Marsal, T. Dobashi, B. Weber (Eds.): *Children Philosophize Worldwide: Theoretical and Practical Concepts* (pp. 23–46). Frankfurt: Peter Lang.
- Vansieleghem, N. & Kennedy, D, *What is Philosophy for Children, What is Philosophy with Children – After Matthew Lipman*. Journal of Philosophy of Education, 45(2), 171–182.,2011,
- Pešić, J. , *Sličnosti i razlike u konceptualizovanju kritičkog mišljenja. Psihološka istraživanja*, 14 (1), 5–23.2011,
- Cleghorn, Paul (2002): „*Why Philosophy with Children?*”, *Education Review*, Vol. 15, No. 2, str. 47–51.

OSTVARIVANjE NASTAVE I UČENjA

Aktivnosti u filozofskim istraživačkim radionicama imaju formu struktuiranog i disciplinovanog, određenim pravilima vođenog dijaloga u kojem učenici i nastavnik zajedno čitaju priču (gleđaju, slušaju film...). Potom nastavnik, facilitator daje mogućnost (vreme) da učenici ispituju svoje misli o priči (filmu, slici...) i da razmisle o onome što ih čudi ili zbunjuje, o onome što ih je zaintrigiralo. Nastavnik pruža priliku da učenici razmene sopstvena mišljenja sa drugom ili sa grupom. Zatim učenici, uz asistenciju tj. fino podešenu podršku nastavnika, predlažu i demokratski biraju pitanja za diskusiju, ispisuju sva važna pitanja na tabli.

Na početku diskusije nastavnik traži od učenika da pogledaju da li postoji neki pojam koji treba definisati, da li postoje različite interpretacije pojmove koje treba razjasniti. Otvaranjem diskusije voditelj, nastavnik treba da se uzdrži od ličnog izjašnjavanja i davanja odgovora na pitanja. Kroz diskusiju učenici razvijaju kritički smisaoni dijalog. Učesnici u dijalogu čine zajednicu istraživača koja pokušava da pronađe najsmisaonije rešenje za problem, da traga za istinom, a ne da pokaže kako je neko u pravu a neko nije. U ovako zamišljenom, sokratskom dijalogu vlada duh zajednice istraživača koji razvija sposobnost građenja svojih ideja na idejama ostalih učesnika.

Iako nastavnik ima plan vođenja diskusije, svoju agendu, on mora znati kada može da se povuče, da deci preda kontrolu i vodi istraživanje sa strane. Na kraju diskusije treba razmisleti o onome o čemu je diskutovano i o načinu na koji je diskutovano. Tema o kojoj se diskutuje ima jednaku važnost za postizanje cilja kao i način na koji se diskutuje. U diskusiju treba uključiti i učenike koji se sami ne javljaju. Završna reč treba da bude kratka i ne treba je komentarisati.

Radionice filozofskih istraživanja programa *filozofija sa decom* mogu biti unapredjene igrama. U ovom kontekstu igre imaju funkciju sredstva za podučavanje i podsticanje razvoja učenika. Igre koje se koriste u programu *filozofija sa decom* omogućuju učenicima da vežbaju veštine kao što su planiranje, postavljanje pitanja, rasudivanje, posmatranje nečega sa različitim tačaka gledišta, razmišljanje o novim idejama.

U filozofskim istraživanjima facilitator će birati one igre koje će se najbolje uklopiti u postizanje zadatog cilja: vežbanje kreativnog mišljenja, koncentracije, pažljivog slušanja i pamćenja, vežbanje govorenja, razmišljanje o značenju veza među rečima, razmišljanje o uzročno-posledičnim vezama,

vežbanju samodiscipline i govorenja pred publikom, podsticanja saradnje članova grupe, podizanje energije u grupi, kreativno hipotetičko mišljenje ...

Uprkos razlikama među igram, sve one kod učenika igrača podstiču nezavisnost, samopouzdanje, saradnju i uvažavanje. One, takođe, podržavaju vrednosti i pozitivno ponašanje koje je neophodno za odnose u zajednici.

PRAĆENjE I VREDNOVANjE NASTAVE I UČENjA

Imajući u vidu koncept programa, ishode i kompetencije koje treba razviti, proces praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća ne može se zasnovati na klasičnim individualnim usmenim i pisanim proverama. Umesto toga, nastavnik treba kontinuirano da prati napredak učenika, koji se ogleda u načinu na koji učenici učestvuju u aktivnostima, kako daju kreativna rešenja, kako brane svoje stavove, kako argumentuju, evaluiraju, primenjuju, procenjuju posledice itd.

Posebno pouzdani pokazatelji su kvalitet postavljenih pitanja, sposobnost da se nađe veza među pojavama, navede primer, promeni mišljenje u kontaktu sa argumentima, razlikuju činjenice od interpretacija, izvede zaključak, prihvati drugačije mišljenje, primeni naučeno, predvide posledice, daju kreativna rešenja. Takođe, nastavnik prati i vrednuje kako učenici međusobno saraduju, kako rešavaju sukobe mišljenja, kako jedni drugima pomažu, da li ispoljavaju inicijativu, kako prevazilaze teškoće, da li pokazuju kritičko mišljenje ili kriticizam, kako rešavaju zadatke koji sadrže aspekte istraživačkog rada.

Za neke sadržaje prikladni su i drugi načini provere napredovanja kao što su npr. kvizovi ili ulazni i izlazni testovi kako bi se utvrdili efekti rada na nivou znanja, veština, stavova.

Evaluatori ovog programa ne moraju biti samo nastavnici koji izvode nastavu. Doprinos procesu evaluacije mogu dati sama deca (samo-evaluacija), roditelji zainteresovani za rezultate rada sa njihovom decom, ali i kolege i stručni saradnici koji mogu dalje koristiti rezultate evaluacije za planiranje svojih aktivnosti.

U *filozofiji sa decom* postoje mnogi elementi koji utiču na različite ciljeve obrazovanja, tako da je potrebno da odlučimo šta želimo da evaluiramo i koliko će evaluacija biti selektivna. Evaluacioni upitnici, najčešće napravljeni u vidu evaluacionih listova mogu procenjivati rezultate kognitivnog plana i odnose u istraživačkoj grupi, zatim metakognitivne procese, tj. kritičko promišljanje o sopstvenim misaonim procesima i veštinama mišljenja, kao i promišljanje o procesima i veštinama mišljenja drugih članova grupe, potom mišljenje o tome u kojoj se meri grupa ponašala kao zajednica istraživača i šta učenici misle o sopstvenom doprinosu u ostvarenju cilja časa, mišljenje o sopstvenim i tuđim idejama i predlozima za diskusiju.

Vrednovanje učeničkih postignuća vrši se u skladu sa *Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*. Učenici svakako treba unapred da budu upoznati šta će se i na koji način pratiti i vrednovati. Prilikom svakog vrednovanja postignuća potrebno je učeniku dati povratnu informaciju koja pomaže da razume greške i poboljša svoj rezultat i učenje.